

EPİSTEMOLOJİK VE METODOLOJİK BAĞLAMDA NIKLAS LUHMANN'IN SİSTEM TEORİSİ VE ANA ARGÜMANLARI*

Araş. Gör. Dr. Betül CAN**

ÖZ

Sistem teorisi 21. Yüzyılın karmaşık toplumlarını açıklamak bağlamında sistem filozofu olarak değerlendirilen Alman düşünür Niklas Luhmann tarafından 30 yıllık yoğun bir çalışmanın sonucunda geliştirilmiştir. Bu teori, mevcut sosyolojik gelenekteki bilimsel kabilecilığe meydan okur bir tarzda farklı disiplinlerden yararlanarak interdisipliner bir perspektifle inşa edilmiştir. Karmaşık toplumlar ancak karmaşık teorilerle açıklanabilir varsayımından hareketle mevcut kavramlar yapı-sökümüne uğratılmış ve bu kavramlara teorinin ontolojisine ve epistemolojisine uygun yeni anlamlar yüklenerek sosyoloji camiasına sunulmuştur. Teorinin mimarı Luhmann'a göre dünya tek bir toplumdur. Sistem teorisi de bu toplumu sistemik bir çerçevede açıklayacak bir süperteori olma iddiasındadır. Sadece bu tek dünya toplumunu değil aynı zamanda modern toplumun alt sistemleri olan hukuk, din, siyaset, eğitim, aile, sanat gibi kurumları da aynı teori perspektifinden açıklama yetkinliğine sahiptir. Söz konusu bu çalışmada sistem teorisinin oluşumunda etkili olan interdisipliner fikirlere değinilmiş olup mevcut sosyolojide tespit edilen problemler ve bu problemlere nasıl çözümler üretildiği üzerinde durulmuştur. Müteakiben teorinin genel argümanları sistematik bir perspektifle ele alınmıştır. Bu çalışma dökümantasyon yöntemiyle Niklas Luhmann'ın kendi yazdığı birincil kaynaklar ve onun üzerine yazılan ikincil kaynaklar kullanarak gerçekleştirilen betimsel bir çalışmadır. Luhmann'ın bir perspektifle belirtmek gerekirse bu çalışmanın amacı Luhmann'ın sistem teorisini ikincil gözlem düzeyinde gözlemlemektir. Makalenin sistem teorisi hakkında oldukça az sayıda çalışma bulunan Türk alanyazınına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Sosyal Teori, Sistem Teorisi, Sosyal Sistem Teorisi, Sosyolojik Problemler, Niklas Luhmann.

NIKLAS LUHMANN'S SYSTEM THEORY IN EPISTEMOLOGICAL AND METHODOLOGICAL CONTEXT AND ITS MAIN ARGUMENTS

ABSTRACT

Systems theory was developed as a result of 30 years of intensive work by the German philosopher Niklas Luhmann, who is considered a systems philosopher in the context of explaining the complex societies of the 21st century. This theory is constructed with an interdisciplinary perspective, drawing on different disciplines in a way that challenges the scientific tribalism of the current sociological tradition. Based on the assumption that complex societies can only be explained by complex theories, existing concepts were deconstructed and presented to the sociology community by attributing new meanings to these concepts by the ontology and epistemology of the theory. According to Luhmann, the architect of the theory, the world is a single society. Systems theory also claims to be a super theory that will explain this world society in a systemic framework. It has the competence to explain not only this one-world society but also institutions such as law, religion, politics, education, family, and art, which are subsystems of modern society, from the perspective of the same theory. In this study,

* Bu çalışma yazarın 2015 yılında *Niklas Luhmann'ın genel sistem teorisinde din ve toplum* başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi A.B.D., betul.can@ogu.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-8427-6252

interdisciplinary ideas that are effective in the formation of systems theory are mentioned, and the problems identified in current sociology and how solutions to these problems are produced will be emphasized. Subsequently, the general arguments of the theory will be presented from a systematic perspective. This study is a descriptive study using the primary sources written by Niklas Luhmann and secondary sources written on it, with the documentation method. To put it from a Luhmanian perspective, this study aims to observe Luhmann's system theory at the level of secondary observation. It is thought that this study will contribute to the Turkish literature, where there are very few studies on systems theory.

Key Words: Sociology, Social Theory, Systems Theory, Social System Theory, Sociological Problems, Niklas Luhmann.

Giriş

Sosyolojik teoriler, benimsedikleri sayılılar bağlamında gözlemlenebilir alana ait olanı sistematik bir biçimde çeşitli tanımlamalara ve kavramsallaştırmalara tabi tutarak açıklama girişimleridir. Toplumsala ait olana dair açıklayıcı modeller veya önermelerdir. Bu kapsamda sosyoloji tarihinde epistemik arenada sosyolojinin daha bilimsel bir statü kazanabilmesi için toplumsal alana ait olanı gerek açıklamak gerekse anlamak adına birçok muhtelif teori geliştirilmiştir.

Sosyoloji tarihine bakıldığında Weber, Durkheim ve Marks gibi kurucu sosyologların fikirlerinden hareketle çağdaş sosyoloji inşa edilmeye çalışılmıştır. Güçlü bir Fransız ve Alman düşün geleneğinden oluşan Avrupa kıta sosyolojisinde ve gerek kendi felsefi altyapısı ile özerk bir niteliğe haiz yapısı ve gerek 1945 sonrası Almanya'dan göç eden sosyologların beraberinde götürdükleri entelektüel birikim ile inşa edilen Amerikan sosyolojisinde modern toplumu ve sonrasını anlamak ve açıklamak bağlamında birçok çağdaş sosyolojik girişim gözlemlenmektedir. Alman sosyoloji geleneğinin yetiştirmiş olduğu bu çağdaş düşünürler arasında Niklas Luhmann ve geliştirmiş olduğu sistem teorisi önemli bir yer tutmaktadır.

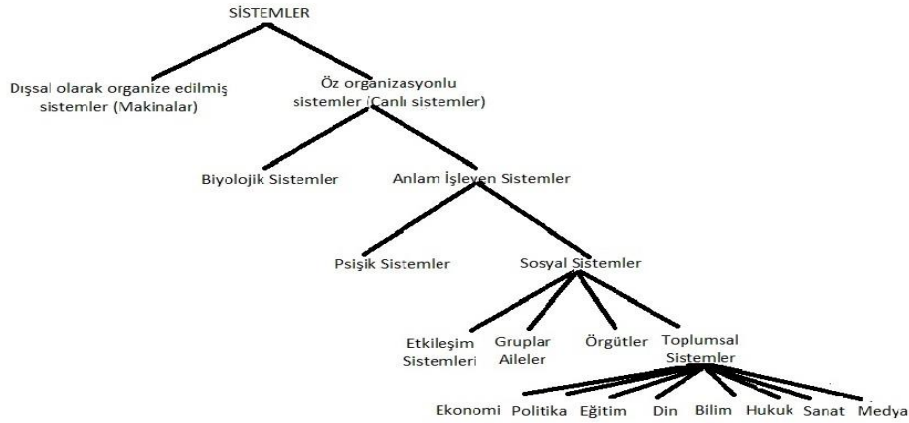
Genel sistemler teorisi fen bilimlerinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Genel olarak sistemler teorisi sistemleri bir bütün olarak interdisipliner bir alanda varlık kazanmıştır. İlk olarak 1968'de Bertalanffy ve Ashby tarafından ortaya atılmıştır. Bu kuram fizik, biyoloji ve mühendislik alanında yankı uyandırmıştır. Daha sonra felsefe, sosyoloji, örgütsel teori gibi alanlarda da kendisine yer edinmiştir. Sistemler teorisinin ana kurgusu karmaşıklık ve birbirine bağlılık ilkeleri üzerine dayanmaktadır. Her türlü fiziksel, sosyal, psikolojik olguyu bir sistem (birlik-bütünlük) perspektifinde ele alan bu teoride bütün içerisindeki parçalara ve bu parçaların birbiri arasındaki ilişkilere odaklanılmaktadır. Fen bilimlerine dayalı disiplinlerde oldukça ses getiren bu teori, sosyal bilimler alanına da özellikle sosyoloji literatürüne de ilk olarak Talcott Parsons tarafından tanıtılmıştır. Daha sonra bu teori, öğrencisi Niklas Luhmann tarafından geliştirilmiştir (Herting ve Stein 2007: 4).

Sistemleri temel alan bu yaklaşımda genel olarak cansız yani dışsal bir müdahaleye ihtiyaç duyan sistemler yani makinalar ve kendi kendini organize edebilen (öz üretimli) sistemler şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Daha sonra kendi kendini üreten öz organizasyonlu (öz üretimli-autopoetik) sistemler ise biyolojik ve anlam işleyen sistemler şeklinde sınıflandırılmıştır. Anlam işleyen sistemler ise bireye tekabül eden psişik ve sosyal sistemler olarak; sosyal sistemler ise etkileşim, gruplar, örgütler ve

toplumsal sistemler şeklinde tasnif edilmiştir. Sosyolojinin çalıştığı nokta sosyal sistemler alanıdır. Toplumsal sistemler ise karmaşık karakterdeki modern toplumu oluşturan yapıyı anlatır ve kendi içerisinde ekonomi, politika, eğitim, din, bilim, sanat ve kitle iletişim şeklinde alt sistemlerden oluşur. Sözü edilen bu toplumsal alt sistemler de kendi içerisinde oluşan farklılıklar neticesinde çeşitli alt sistemlere ayrılabilir.

Görüldüğü üzere her şeyi sistemlerin çalışma mantığı üzerinden analiz etmeye çalışan Luhmann genel anlamda sistemlerin ne olduğu, nasıl işlev gördüğü, nasıl değiştiği ve evrildiği, çevreleriyle olan ilişkileri üzerine odaklanmıştır. Bu özelliği ile birçok farklı disiplinde çalışmaya müsait bir teorik arka plan içermektedir. Kuram sahip olduğu açıklayıcılık ile olumsal olan evrensel bir iddiaya sahiptir.

Şekil1: Sistemler Şeması (Luhmann 1995'den uyarlanmıştır)

Farklı disiplinlerden beslenerek ve mevcut geleneksel sosyolojiye meydan okuyarak üretilen kaotik görünümlü düzene dayalı sistem teorisi; karmaşık, soyut ve bilişsel doğasından dolayı hem uluslararası arenada genel sosyoloji literatüründe hem de ulusal sosyoloji literatüründe hak ettiği ilgiyi henüz görebilmiş değildir. Türk alan yazınında konuyla ilgili yapılan az sayıda çalışma ise: Luhmann'ı iletişimci bir teorisyen olarak değerlendiren ve bu çerçevede onun iletişim teorisini ele alan Alver (2006); Luhmann'ın sistemik açıdan din hakkındaki görüşlerini (Çelik 2007a) ve sosyal sistem perspektifinden modern dönem toplum analizini ele alan Çelik (2007b); Luhmann'ın sistem teorisini yapısal işlevselci ekol şemsiyesi altında betimsel şekilde ele alan Yoldaş (2007); Luhmann'ın sistem teorisi açısından bir alt sistem olarak hukuk alanını inceleyen Çataloluk (2010); sağlığı öz üretimli bir sistem olarak ele alan ve güven duygusunu sistem teorisi ile ilişkilendiren Ertong (2017); sistem teorisinin sosyal hizmet alanına yansımalarına odaklanan Cankurtaran, Öntaş ve Akçay (2014); Parsons ve Luhmann'ın sosyal sistem ve meşruiyet kavramları açısından karşılaştırmalı bir analizini gerçekleştiren Fidan (2017); armağan değiş tokuş ilişkilerini sistem teorisi perspektifinden ele alan Kaya (2021) tarafından gerçekleştirilmiştir. Söz konusu bu çalışma literatürdeki bu boşluğa epistemolojik ve metodolojik bir perspektiften katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda dokümantasyon yöntemiyle öncelikle birincil kaynaklar ve ikincil kaynaklardan yararlanılarak Niklas

Luhmann'ın genel sistem teorisinin sistematik bir şekilde betimlenmesini hedeflemektedir.

1. Sistem Teorisinin Epistemolojik ve Metodolojik Bağlamı

1.1. Sistem teorisinin mimarı olarak Niklas Luhmann

Herhangi bir teorinin inşası onu üreten entelektüelin zihinsel ve sosyal habitusundan¹ müstağni değildir. Bu kapsamda teorik çalışmaların betimsel analizlerinde teorinin inşa edicisine dair entelektüel arka plan hakkındaki bilgi, teorinin hangi sosyal ve entelektüel bağlamda oluşturulduğuna ışık tutmaktadır. Bu bağlam, teorinin iddialarının ve argümanlarının neye karşılık geldiğini idrak etme hususunda oldukça ufuk açıcı olmaktadır. Söz konusu amaçtan hareketle Niklas Luhmann'ı ve onun entelektüel habitusunu kısaca mercek altına almak sistem teorisinin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Toplumsal alana ait birçok sosyal olgu üzerinde çok sayıda eser vererek çağdaş sosyolojiye önemli katkılar yapmış olan Niklas Luhmann Alman tin biliminin yetiştirmiş olduğu önemli düşünürlerden birisidir. 1960'larda başlayan ve 30 yıla aşkın bir süre içerisinde tamamlanan teorisini dinamik bir şekilde inşa etmiştir. Söz konusu inşa sürecinde mevcut sosyoloji geleneğini radikal ve muhalif bir şekilde ele almıştır.

Almanya'da ikinci dünya savaşında Nazi soykırımından kaçmak amacıyla Amerika'ya giderek Harvard Üniversitesi'nde Amerikan sosyoloji geleneğine damgasını vuran Talcott Parsons'un öğrencisi olmuştur. Parsons'dan kuvvetli bir şekilde etkilenecek onun sosyal sistem teorisini geliştirmeye çalışmıştır. Bu şekilde 1960'da nüveleri atılmaya başlayan toplum teorisini 1997'de tamamlamıştır (Moeller 2012: 367-368). Luhmann'ın tarihine bakıldığında yaşantısal deneyimlerinin ona bahsettiği dünya görüşünün, kendi geliştirmiş olduğu sosyoloji anlayışında büyük bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır.

Genel olarak Luhmann sosyolojisinde, sosyoloji bilimine herhangi bir çözüm bulucu, rehabilite edici bir karakter atfedilmeyerek kapsayıcı teorik bir zeminde toplumun anlaşılması ve açıklanması gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Çünkü mevcut sosyoloji epistemolojik olarak ciddi bir krizin içerisindeki. Söz konusu bu kriz aşılmadan toplumu sağlıklı bir zeminde açıklamak çok mümkün görünmemektedir. Bu kapsamda mevcut olan teorik argümanların yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Toplum hiç olmadığı kadar kaotik ve karmaşık yapıdadır, bu tarz bir toplumun anlaşılması ve açıklanması ancak çok yönlü karmaşık bir teorinin geliştirilmesiyle mümkündür. Söz konusu bu teori kendi içerisinde olabildiğince tutarlı ve sistematik bir özelliğe sahip olmalıdır. Bu idealden hareketle sistem teorisi, esnek ve uyarlanabilir niteliği ile zaman ve mekân bağlamında evrensel bir iddia taşımaktadır. Bilişsel kavramsallaştırmalara ve soyut tanımlamalara büyük ölçüde yer verilerek açığa çıkacak paradoksların üstesinden gelinmesi hedeflenmiş ve bu minvalde bir *süper teori* (Luhmann 1995: 4-5) girişimi gerçekleştirilmiştir. Yüksek düzeyde karmaşık olan toplum ancak karmaşık bir teori ile açıklanabilir varsayımı üzerine sistem teorisi

¹ Habitus; bilinçte farkında olunmayan dönüştürülebilir eğilimler sistemidir (Bourdieu 1990: 53). Diğer bir ifadeyle bireylerin şeyleri algılama, hissetme ve davranma durumlarını belirleyen bilişsel örtük şemalara karşılık gelmektedir.

temellendirilmiştir. Teorinin inşası ise hem diyalektik hem de döngüsel bir tarzda oluşturulmuştur. Farklı entelektüel geleneklerin sentezlenmesi ve interdisipliner çalışmalardan faydalanılması toplumsal alana ait olanı açıklamada yaratıcı bir güç açığa çıkartmıştır. Bu haliyle mevcut epistemik yapıda bulunan disiplinler ve paradigmatik kabileciliğin önüne geçilmek istenmiştir. Karmaşık bir şekilde inşa edilen bu teorinin anlaşılması da Batı'nın felsefe ve sosyoloji geleneğine önemli ölçüde vükûfiyeti gerektirmektedir. Klasik sosyoloji geleneğinde olan kavramları ve fikirleri bilişsel bilim, biyoloji ve formal mantık, mantık, sosyo-sibernetik alanlarından alınan kavramlarla sentezleme girişimi, teorinin özgün temellerinden birisi (Cristiani 2003: 57) olmasına rağmen bir taraftan da teorinin karmaşık ve anlaşılması güç bir niteliğe bürünmesine yol açmıştır. Mevcut kavramlara yeni anlamlar yüklenmesi ise teorinin kendisine has bir terminolojisinin oluşmasına kaynaklık etmiştir.

1.2. Sistem Teorinin Oluşumundaki Entelektüel Etkiler

Sistem teorisinin ilk yıllarında 1950 ve 60'lar toplumun işlevsel yönlerine odaklanmaktadır. Sosyolojide öne sürdüğü bir paradigma değişikliğini, Luhmann da kendisini Talcott Parsons'un yapısal işlevselciliğinden belirli noktalarda ayrışmalar yaşamasıyla ve aynı zamanda bilişsel sosyolojinin ve ikincil düzey sibernetiklerinin argümanlarını, kendi teorisine uyarlamasıyla tecrübe etmiştir. Post yapısalcılık, dilsel öz düşünömselliği uygulaması ve bununla birlikte karmaşık kuramlara ihtiyacın artması konusunda sosyolojide yeni bir farkındalık uyandırmıştır (Luhmann 1995: xiv-xv). Luhmann, parça bütün ilişkisini merkeze alan sistem anlayışından ayrışmış Ludwig von Bertalanffy'den esinlenerek teorisini sistem ve çevre ayırımına odaklamıştır.

1980'lerde, sosyal sistem teorisi inşa edilmiştir. Sistemlerde girdi ve çıktı modeli yerine kendi kendini üreten sistemler fikri benimsenerek diğer önemli paradigmatik kırılmasını yaşamıştır (Luhmann 1983: 992). Öz üretimli ve öz referanslılık yaklaşımlarının, sistem teorisine uyarlanması neticesinde ana akım sosyolojideki klasik teorinin sosyal realizminden, yapısalcılığın nedenselliğinden, fenomenolojinin ve varoluşçuluğun tek benciliğinden arındırılmaya çalışılmıştır (Callaghan 1998: 227). Ancak diğer taraftan biyolojik dünyanın kavramlarıyla sosyal olanın açıklanması çeşitli eleştirileri beraberinde getirmiştir (Moeller 2012: 367-368). 1997'de ise genel sistem teorisini, toplum teorisini, evrim, farklılaşma, bilgi sosyolojisi ve semantik konularını içeren iki cilt halinde toplumun teorisi anlamına gelen *Die Gesellschaft Der Gesellschaft* yayınlamıştır. Bu teorinin son haliyle yayınlanmasına gelene kadar birçok toplumsal alt sistemi ele almıştır; söz gelimi hukuk, aşk, politika, ekonomi, sanat, iletişim, din, eğitim gibi.

Luhmann sosyolojisinde interdisipliner kaynaklardan beslenerek oldukça karmaşık kuramının bütün sosyal olan durumlara uygulanması hedeflenir. Nitekim toplumun soyut ve genel bir teorisi olmasından dolayı politika, ekonomi, din, bilim, hukuk, medya, aile, eğitim gibi birçok muhtelif alanda sistemik toplum teorisi teorik düzeyde uygulanabilmiştir. Fakat, bu alanların hiç birisinde sosyolojik alan araştırması yapılmamış ve dolayısıyla uygulamalı bilgi üretiminde bulunulmamıştır. Söz konusu teorinin amacı da bu alanlardaki bilginin ve tartışmanın üretildiği teorik araçları açıklamaktır.

Sosyal sistem teorisiyle her şeyi en doğru, en uygun şekilde açıklandığı fikrine ulaşılamaz. Öyle bir iddia da söz konusu değildir çünkü teorinin ontolojisine uygun olarak söz konusu bu teori olumsuzdur. Teorinin felsefesinde bilimsel çoğulculuk fikri savunulur. Bu teori, evrensel manada sosyal bilimsel sürecin ya da gelişmenin analiz edilmesinin alternatif bir şekli olarak nitelendirilmektedir (Cristiani 2003: 67). Dolayısıyla toplumsal sistem teorisi olumsuzdur ve onun alternatifleri inşa edilebilir (Cristiani 2003: 68). Dünya toplumunu bütüncül bir şekilde açıklayabilmek için kavramsal soyut çerçevelerin inşası oldukça önemlidir. Söz konusu bu teori de sosyal sistemde meydana gelen her şeyi görme ve açıklama çabasıdır.

Luhmann mevcut sosyolojinin ana akımlarını soliptik tarzlarıyla farklı disiplinlerin bakış açılarına kapalı olmakla eleştirir. Alternatif olarak interdisipliner bir yaklaşımla farklı disiplinlerden faydalanmıştır. Bu disiplinlerin kavramlarını ve argümanlarını kendi toplum teorisine yeniden anlamlandırarak transfer etmiştir. Söz gelimi Talcott Parsons'dan sosyal sistemler ve sosyal düzen kavramını almıştır. Nesnelere doğasını anlamak yerine gözlemin doğasını anlamaya çalışmak ve aynı zamanda ayrımlar çizmek amacıyla Matematikçi Georg Spencer-Brown'dan "formların mantığını" ithal etmiştir. Sistemin çevresine bağlı olmadığını, onun yerine sistemlerin kendilerini ve çevrelerini yaratarak kapalı bir şekilde bulduklarını vurgulamak amacıyla bilişsel biyolog olan Humberto Maturana ve Frances'dan öz referans ve öz üretim kavramlarından faydalanmıştır. Fenomenolojik bir bakış açısıyla problemleri ele almak adına Edmund Husserl'in bilinç, karmaşıklık, zaman ve mekân kavramlarından yola çıkmıştır. Yine evrensel bir teorinin uygulanabilirliği açısından Hegel'den kültürel ve politik sınırları dönüştüren "dünya toplumu" düşüncesini, Luhmann modern toplum teorisine uyarlamıştır. Son olarak da felsefi anlamda faydacı, açık uçlu, özcü olmayan radikal sosyal inşacılık fikridir. Bu ise Luhmann'ın bir diğer orijinalliğine tekabül etmektedir (Lee 2000: 320-321).

Tam bu noktada, literatürde ekol olarak işlevselci ve inşacı tarzıyla ön plana çıkan Niklas Luhmann, söz konusu bu iki gelenekten muhtelif yönlerden ayrıldığı göz önünde bulundurulmalıdır. Söz gelimi; klasik düşüncelere getirdiği yeni açılımlar sayesinde klasik işlevselcilerden ayrılır. İlk etapta Parsons'un etkisinde kaldığı görülmektedir ancak Parsons işlevlerin genel sosyal sistemin ihtiyaçlarından meydana geldiğini savunmakta Luhmann ise işlevleri sistemin kendisinin inşa ettiğini söylemektedir. Sistem teorisinde gözlemciler sosyal sistemlerde işlevleri inşa ederler. İşlevler sistemin içerisinde apriori olarak var olan içkin bir özellik değildirler. Sosyal sistemler kendi işlevlerini kendisi yaratmakta ve bu kapsamda işlev görmektedir. Sistem problemlerini, çözümlerini, işlevlerini öz üretimli özelliklerinden dolayı kendileri belirler. Aynı zamanda klasik işlev teorilerinde toplumun (sistemin) parçaları, bütünü oluşturur ve her parça bir diğeriyle ilişkilendirilir. Luhmann da ise sosyal alt sistemler sadece kendileriyle yani sistemin kendi öğeleriyle işlevsel olarak ilişkilidir ve bu sistemler çevresindeki diğer sistemlere yapısal olarak kapalı, sadece iletişimsel olarak açıktır (Cristiani 2003: 105).

Sistem teorisinin oluşmasına önemli bir rolü olan diğer ekol inşacılıktır. Klasik inşacılık, orada bir gerçeklik anlayışına dayanır. Luhmann bu klasik inşacılık yaklaşımına karşı çıkarak ona radikal bir alternatif sunar. Söz konusu orada var olan gerçekliğin keşfi aslında gerçekliğin yansıtıcı şekline karşılık gelmektedir. Radikal inşacı bir yaklaşım gözlemcinin gözlem üzerindeki rolüne büyük önem atfeder (Herting

ve Stein 2007: 2-3). Ancak sosyal dünyanın kendisinin gözlemcilerin yapmış olduğu tanımlamalardan etkilenmesi değildir, bu tanımlamaların sosyal dünya olduğudur. Bu kapsamda toplum kendisi de inşa edilerek oluşturulur. Sosyal olarak inşa edilmiş, sosyal dünyanın kendisidir (Cristiani 2003: 28). Toplum teorisinde inşacılık sosyal sistemin sosyal olarak inşası, iletişimlerle ve bu iletişimlerin yapısal gereklilikleri ile meydana gelmiş olduğu üzerine kuruludur. Bu bilgiler ışığında, Luhmann'ın inşacılık fikrine göre sosyal dünya nihai bir gerçekliğe, temele değil, toplumun ürettiği ve devamlı olarak yeniden ürettiği iletişime dayanmaktadır (Luhmann 2012: 43). Dolayısıyla toplum teorisinde inşacılık sistemin öz üretimliliğinden hareketle sistemin sürekli olarak yeniden üretiminin gerçekleştiği tezi üzerine odaklanır.

1.3. Mevcut Sosyolojideki Problemler

Fizik biliminde değişen evren anlayışları mevcut fen bilimlerindeki egemen görüşlerin paradigmatik otoritesini sarsmıştır. Fen bilimlerinde yaşanan söz konusu bu paradigmatik kriz, etkisini sosyal bilimlerde de göstermiştir. Modern fizik de tüm evreni açıklayabilecek bir teori geliştirme kaygıları (Luhmann 1995: xiii) sosyal bilimlerde de gözlemlenmiştir.

Luhmann sosyoloji anlayışını inşa ederken, söz konusu bu paradigmatik değişimleri fark eder. Teorisinin inşasındaki çıkış noktasını da bu krizlere dayandırır. Çünkü felsefi düşünce ve sosyolojik gelenek teorik bir kriz halindedir (Luhmann 2013: 1). Söz konusu krize geliştirilen çözümler yetersiz kalmaktadır. Ona göre sosyoloji disiplini kişiler tarihine indirgemek ve salt bu kişilerin düşünsel betimlemesini yapmak sosyolojinin bir bilim olarak gelişmesini ve toplumun bütünlüklü bir teorisinin üretilmesini engellemektedir. Bu doğrultudaki geliştirilen sosyolojik girişimler farklı kişilerin toplum adına gözlem olarak aktardıklarından öteye geçememektedir. Epistemolojik mirasa olan sadakat, hiper toplumun anlaşılmasını sağlayacak bilimsel analizlerin önüne geçmekte, sosyolojiyi adeta Ortaçağ seviyesinde kalmış çalışmalara boğmaktadır (Lee 2000: 321).

Mevcut sosyoloji, farkında olduğu teorik krize eleştirel bir bakış açısı içerisinde normatif çözümler üretmektedir. Dolayısıyla karmaşık modern toplum normatif yasalar içerisinde açıklanmaktadır. Ancak bu noktada Luhmann sosyal teorisinin normatif bu yapısına karşı çıkarak daha analitik çözümler üretilmesinin gerekliliğini savunmuştur. Söz konusu normatif tutum, teorik geleneği burjuvazi bir eyleme sokmaktadır.

Amaç, belirli bir bölgeye atfedilecek bir kuram oluşturmak değildir. Modern dünya toplumunu analiz etmeye çalışacak bilişsel olarak hazırlanmış kavramsal çerçeveler üretmektir. Dolayısıyla modern dünya eskisinden daha fazla karmaşıktır. Karmaşıklığı basit teorilere indirgeyerek açıklamak çok olası değildir. Karmaşık toplum ancak karmaşık bir teoriyle analiz edilebilir. Luhmann, bu şekilde hem sosyal sistem teorisi üzerinde çalışmış hem de geniş bir şekilde ele almış olduğu modern toplum teorisini kurgulamıştır. Toplumun artık belirli bir işlevine odaklanıp bu işlevsel alana öncelik vererek ve bu işlevle toplumu tanımlayarak, toplum üzerinde çalışmak çok olası değildir. Çünkü toplum tek bir işlevle sınırlandırılmayacak derecede çok fazla karmaşık bir haldedir.

Belirli bölgeye has üretilen sosyolojik teoriler yerine oldukça karmaşık olan modern toplumun analizi ve açıklanması için kavramsal çerçevelerden oluşan evrensel bir teori üretilmelidir. Karmaşık olan modern dünya basit teorilerle değil ancak karmaşık teorilerle ele alınabilir. Sosyal sistem teorisi bu kapsamda modern toplumun teorisidir. Toplum tek bir işlevle açıklanamayacak kadar karmaşıktır (Luhmann 1995: xi-xii). Yeni olgu tanımları yerine var olan kavramların yeniden formüle edilmesi gereklidir. Sebeplerden, sonuçlardan diğer bir ifadeyle deterministik ilkelerden bahsetmek çok anlamlı değildir, dolayısıyla var olan kavramlarla yeni açılımlara gitmek gereklidir (Luhmann 1995: 31). Mevcut apriorik girişimler karmaşık toplumu açıklayamaz çünkü karmaşık toplumda her şey olumsaldır, mümkündür (contingent). Dolayısıyla verili bir varsayımın sunduğu kesinlik olumsal dünyada açıklayıcılık bağlamında güvenli değildir. Apriorilerden arınmış kavramsal ve bilişsel soyut çerçeveler modern toplumun açıklanmasını mümkün hale getirebilir (Brunczel 2010: 2).

Mikro düzeyde işlev gören mevcut geleneksel metodoloji, istatistiksel analiz için uygun olabilir. Fakat oldukça karmaşık olan kompleks toplumu bütüncül bir şekilde açıklayabilmek, analiz edebilmek adına uygun değildir (Luhmann 2012: 6). Dolayısıyla modern toplumun getirdiği karmaşık problemlerin teorik olarak analiz edilmesini mümkün hale getirmek için yapılması gereken sosyolojide iş birliği- rekabet, çatışma- düzen, sistem-çevre, eylem-yapı, makro-mikro gibi ayrımlar şeklinde çalışmaların gerçekleştirilmesidir. Aksi takdirde mevcut sosyolojik uğraşlar, entelektüellerin tarihinin boş yorumlama alıştırmalarından öteye gidemeyecektir. O halde yapılması gereken bahsi geçen ayrımlar ile teorik soyutlamalara gidilmesi ve buradan çıkartılan modellerle diğer toplumların açıklanmasıdır (Luhmann 1983: 988).

Mevcut sosyolojide yer alan büyük anlatılar sosyolojik ihtiyaçlara yanıt vermemektedir. Ancak bu durum sosyal teorinin sonu olduğu anlamına gelmemektedir. Bu noktada disiplinler arası kavramlardan faydalanılmalıdır. Çünkü söz konusu karmaşık toplumların analizi bu metodolojik iş birliğiyle açıklanabilir hale gelecektir. Dolayısıyla ne hali hazırdaki teorilerin reddine gidilmelidir, ne de onlara koşulsuz şartsız kör sadakatle bağlanmalıdır. Farklı disiplinlerin lenslerini de kullanarak mevcutları yeniden bir okumanın ve bu kapsamda mevcutlar üzerinden yeni bir sentezlemeye gidilmenin anlamlı olacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla var olan teoriler, yenin yaratılmasında ön koşuldur (Luhmann 1995: x). Hiper karmaşık olan modern toplumu açıklamak anlamında geliştirilecek olan toplum teorisinin inşası için hem mevcut klasik sosyolojinin argümanlarından hem de diğer farklı disiplinlerden söz gelimi modern fizik, mikrobiyoloji, evrim teorisi, sibernetik, bilgi teorisi, genel sistem teorisi, nöropsikoloji, bilişsel bilim gibi belirli bir metodolojik çerçevede disiplinler arası kavramsal alışverişe ihtiyaç duyulmuştur. Bu arzu ve girişim sayesinde yeni kavramların sosyal teorinin alanına ithali mümkün hale gelmiştir.

Toplumsal sistem teorisinin ana argümanlarına geçmeden önce Luhmann sosyolojisinin daha iyi anlaşılması için mevcut sosyolojik gelenekte temel olarak görülen problemlere eğilmek anlamlı olacaktır. Bu kapsamda Luhmann sosyolojisinde modern sosyolojinin temel epistemolojik problemleri şu şekilde belirlenmektedir (Luhmann 2012: 6):

1. Toplum bireylerden oluşmaktadır.

2. Toplumdaki bütünleşme, toplumun bireylerinin değerleri hakkındaki ortak paylaşımlarıyla sağlanan bir konsensüse dayanmaktadır.
3. Politik ve bölgesel sınırlar toplumları birbirinden ayırmaktadır.
4. Toplumlar kendi bölgesel sınırları dışında, dışarıdan gözlemlenebilir ve anlaşılabilir durumdadır.

1.3.1. Sosyolojinin Nesnesi Sorunu

Sosyolojinin inceleme nesnesinin ne olacağı diğer bir ifadeyle sosyolojik teorinin inceleme nesnesinin ne olacağı konusu epistemolojik manada tartışmalıdır. Bu tartışmaları belirleyen bireyin konumudur. Yapı-eylem düalitesi sosyolojik teorinin temel epistemolojik problemleri arasındadır. Aydınlanma geleneği felsefi düşünceye otonom bir rasyonel birey anlayışını empoze etmiştir. Modern toplum da bu rasyonel bireylerden oluşmakta dolayısıyla modern toplumun anlaşılması rasyonel otonom bu aktörlerin anlaşılmasından geçmektedir algısı yaratılmıştır. Bu kapsamda bireyler; sosyal gelişmelerin amacı, aktörleri ve işbirlikçileri şeklinde belirlenmiştir ve modern toplumun inşa edicileri bu öznelerle atfedilmiştir (Blühdorn 1999: 187).

Kant'la başlayan (Luhmann 2013: 182) ve sosyolojideki meşruiyetini ve zaferini Durkheim, Weber, Simmel gibi sosyologların habituslarında ontolojik olarak kazanan birey fikri, toplum teorisinde ciddi bir kriz yaşamaktadır. Eski Avrupa geleneğine dayanarak toplum, klasik sosyal teoride eyleme ve bireye atfedilerek açıklanmıştır. Birey, eylemin taşıyıcısı ve eylemlerin öznesi pozisyonundadır (Luhmann 2013: 183). Kendisinden önce yapı merkezli toplumu açıklamaya çalışan sosyologlara muhalif bir biçimde Max Weber de bu argümanı sosyolojisini eylem temelli ele alarak hatta eylemin bilimi şeklinde düşünerek inşa etmiş, sosyoloğa da söz konusu eylemlerin altında yatan neden ve motivasyonların araştırılması rolünü biçmiştir (Cosser 2011: 201-202). Talcott Parsons da Weber'den etkilenerek sosyal sistemin merkezine insan eylemini yerleştirmiştir (Murphy 1982: 292). Yine Luhmann'ın çağdaşı Habermas da toplumun iletişimsel eylemleri gerçekleştirmek isteyen rasyonel kişiler topluluğu tarafından oluşturulduğunu ifade ederek iletişimsel eylem teorisi şeklinde sosyolojik fikirlerini üretmiştir (Moeller 2006: 96). Luhmann ise teorisinin inşasının ilk yıllarında eylem teorilerine yakındır (sosyolojik gelenekte eylem, yapı veya sisteme alternatifir) ve ilk zamanlar eylem, sosyal sistemin tanımlamasında ve açıklanmasında önemli rol oynamıştır. Ancak daha sonra öz üretim teorisinin toplum teorisine fikrinsel anlamda yansması ile birlikte sosyalliğin en temel ögesi iletişim olduğuna ulaşılır (Luhmann 2013: 187). Böylece iletişimin sosyal sistemin en küçük yapı taşı olduğu yani sosyal sistemlerin iletişimlerden oluştuğu ifade edilmiştir. Ancak buradaki iletişim klasik anlamda özne veya aktörlere indirgenerek açıklanarak geliştirilen bir model değildir. Diğer sosyologların savunduğu gibi eylem merkezi değil, iletişimsel sürecin bir parçasıdır. İletişim ise bir çeşit eylem değildir. İletişim eylem durumları değildir. Eylemler iletişim durumları şeklinde değerlendirilir (Cristiani 2003: 90). Eylem her zaman sosyal olmayabilir, sosyal olmayan eylemler de olabilir. İletişimde ise her zaman iki katılımcının varlığı gereklidir. Hiper toplumdaki karmaşık problemler bireylere indirgenerek değil ancak iletişim temelinde açıklanabilir (Brunczel 2010: 69). Eylem ve sistemin birbirine alternatif olması bu şekilde çözümlenmiş olunur çünkü söz konusu iki olgu gelecekte de görüleceği üzere birbiri ile ilişkilidir ve bu ilişkinin açıklanması

sosyolojik teorinin görevidir (Brunczel 2010: 70). Eylem sosyal sistemlerin dışsal ve öz gözlemi için gereklidir (Brunczel 2010: 71). Birey ise iletişimsel eylemi gerçekleştiren bir role atanır ve teorideki merkezi rolünü yitirir. Geleneksel düşüncedeki zihin beden dualityesine iletişim eklenir. Bu kapsamda her ne kadar özsel anlamda bireye yönelik bir tanımlama geliştirmek gibi gayesi olmasa da öz üretimsel toplum teorisinde bireyler zihin-beden ve iletişim temelinde sosyal sistemde varlık kazanır. Bedenin düşünmesi için zihne, zihnin de düşünceleri iletebilmesi için iletişime ihtiyacı vardır. Zihindekilerin varlığı da iletişimi zorunlu kılar. Diğer bir ifadeyle zihindekilerin anlamlılık kazanması; yani şeylerin bireyin zihninden açığa çıkarak gerçeklik kazanması için iletişim gereklidir (Moeller 2006: 80).

1.3.2. Sosyal Teoride Düzen Problemi

Sosyal düzen, sosyal teorinin epistemolojisi açısından teorik bir sorundur. Antik Yunan düşüncesinde Platon'dan başlayarak modern çağ felsefe geleneğinde Hegel'den Parsons ve Habermas'a kadar insanın rasyonel varlığıyla birleştirici ve bütünleştirici bir özelliğe sahip olduğu savunulmuştur. Bu durum da toplumun belirli bir düzen ile ayakta kalmakta olduğu fikrini açığa çıkarmaktadır. Aynı zamanda sosyal düzen sosyal teoride toplumun açıklanmasında merkezi bir role sahiptir.

Toplum teorisinde sosyal düzen sosyal sistemin yerine getirmesi gereken bir zorunluluk şeklinde ele alınmaktadır. Modern toplumda artan karmaşıklık bireyler arasında zorunlu yıkıcı ilişkiler üretmez (Murphy 1982: 297). Parsons'daki gibi soyut ve nihai gerçekliğe dayanan, devamlı vurgulanan bir düzen (Murphy 1987: 205) anlayışı gerçekliğin birçok yorumunun kabul edildiği çoğulcu ve karmaşık modern toplumu açıklamada yetersizdir. Su-i generis (kendine özgü) bir niteliğe sahip düzen fikri, toplum teorisinin entelektüel işleyişine terstir. Düzen için net ve somut bir temellendirmeye ihtiyaç vardır (Murphy 1987: 207). Çünkü bilgi insan deneyimi ile açığa çıkmaktadır. Karmaşık toplumlar bu kadar farklılığa sahipken bireylerin hala nasıl olur da birlikte hareket ederek bir sosyal düzen yarattığı toplum teorisinin ana soruları arasındadır. Bu sorular temelde çoğulcu toplum yapılarındaki farklı bakış açılarının birlikte yaşama zorunluluğundan dolayı açığa çıktığıyla cevaplanır (Murphy 1987: 208).

Herhangi bir nedensel başlangıçtan ve temelden ortaya çıkan bir düzen anlayışı toplum teorisinin mantığına uygun değildir (Luhmann 1995: 4). Düzen karmaşık bir toplum tipinde kendiliğinden meydana gelmez. Toplumun sosyal sistemleri mevcut düzensiz karmaşıklığı azaltmak için belirli formlar oluşturur. Toplumsal birliktelik düzen kurmak için oluşmaz, düzen karmaşık toplumsal birlikteliğin sonucunda oluşan dinamik bir zorunluluk haline gelir. Elbette düzen kendi içerisinde de dinamiktir çünkü evirilen bir niteliktedir (Callaghan 1998: 232). Bütün olasılıkların karmaşıklığı ve olumsuzluğu durumunda düzen amaçlı bir şekilde kendiliğinden mümkün olmayan bir durumdur. Ancak bütün olasılıklara rağmen de var olabilen durumdur. Yoğun olumsuzluk ve karmaşıklık sistemdeki diğer alt sistemler tarafından dolayı bir düzen yaratımı söz konusu hale gelir. Ancak öz üretimsel sistemler de evrilme ve değişme süreklidir. Sistemlere sürekli düzensizlik girerken aynı düzensizlik zorunlu olarak düzeni de yeniden üretir (Schwanitz 1995: 155). Kaos, düzeni zorunluluktan dolayı tekrar tekrar yaratır.

1.3.3. Dünya Toplumu Tezi

Toplum genel kanının aksine belirli coğrafyalara ayrılmış bir yapıda değildir. Toplum artık dünya toplumdur. Toplumda meydana gelen işlev sistemleri artık bölgesel sınırları aşmıştır. Mevcut sınırlar da sadece politik sistemin kendi işlevlerini yerine getirmesi için kullandığı sınırlardır. Küreselleşmenin oldukça yoğun olduğu bir dünya toplumunda bilim, ekonomi, eğitim, sağlık gibi toplumsal sistemler sadece kendi coğrafyaları içerisinde hareket etmemektedir (Luhmann 1982:178'den aktaran Moeller 2006: 53). Küreselleşmenin sebep olduğu artan etkileşim dünyayı küresel bir toplum haline getirmiştir. Sorunlar, çözümler, iş birlikleri artık yerel değil, küreseldir. Doların geçerliliği, İngilizce'nin dünya dili olması, ekolojik problemler, salgınlar, göç, yoksulluk veya ilaçlar, yeni teknolojiler, sürdürülebilir kalkınma planları gibi durumlar belirli bölgelerin değil artık tüm dünyanın meseleleridir. Bu kapsamda toplum teorisine göre iletişim artık ülke sınırları aştığından artık dünya toplumu tezinden bahsedilebilir. Sosyologlara atfedilen görev bu anlamda coğrafi ve bölgesel sınırlandırmaları bilişsel düzeyde bırakmaktır (Lee 2000: 323). Sosyal sistemler de sadece belirli coğrafyaya has değildir. Bütün sosyal sistemler işlevsel düzeyde tektir. Kendisine has sistemik özellikler ortak bu özelliklerin karşılıkları bölgesel olabilir. Toplumsal teorinin inşası bu dünya toplumu tezinin kabulüyle başlar (Luhmann 1997: 73). Toplumun kendisine has kültürleri olsa da işleyiş mekanizmaları aynıdır. İnşalar arasında bir iletişim varsa bir toplum vardır. Aynı coğrafyada bölgede olup da herhangi bir iletişimden bahsedilemediğinde orada bir toplumdan bahsedilemez. Biraradalık, bir toplum durumu değildir.

Dolayısıyla inşa edilmek istenilen toplum teorisi dünyayı tek bir toplum çatısı altında bütünsel bir şekilde ele almalıdır. Sosyoloji, belirli sistemik iletişimlerden oluşan bu dünya toplumunun işlevsel olarak nasıl işlem gördüğünü analiz etmelidir. Bölgesel farklılıklar; toplum teorisinin argümanları açısından söz gelimi sistemin kodları, işlemleri, programları, öz referansları bakımından belirli bir derecede önem arz ederken, dünya toplumunu oluşturan sistemlerin işlevleri bağlamında herhangi bir önemi yoktur. Sosyolojinin incelediği dünya tek bir dünyadır. Dolayısıyla dünyayı bölgelere ayırarak analiz etmek toplum teorisinin epistemolojisiyle, ontolojik anlamda ters düşer.

1.3.4. *Bir Sistem Olarak Sosyoloji ve Sosyolog*

Mevcut sosyolojide görülen temel epistemolojik problemlerden birisi de sosyoloğun konumudur, yani sosyolojinin icra edilme biçimidir. Sosyolojik gözlemin ve iletişimin nasıl mümkün olacağı ile ilgilidir. Gözlem yaptığı sisteme ait olan aktörün gözlem alanından ayrılıp dünyayı kapsayıcı bir sistem olarak ele almasının nasıl mümkün olduğu Luhmann'ın epistemolojisinde odak noktasıdır.

Çalışmanın gelecek bölümlerinde bilgi verileceği üzere gözlem, sistem ve çevre arasındaki ayrımı görebilmektedir. Her şeyi kuşatan dünya toplumunun içindeki birisinin dünya toplumundan gözlem yapabilmesi ancak bu gözlem alanının içerisinde mümkündür. Çünkü dünya toplumunun çevresinden bahsedilemez. Gözlemler de belirli işlev kanalıyla gerçekleşir. Her sistemin kendisine ait gözlemsel lensleri mevcut olup kendi bağlamı içerisinde anlamlıdır. Her sistem kendi açısından dünyayı gözlemler ve bu doğrultuda açıklamalar yapar. Dünya toplumu hakkında tek bir bilgi kaynağı yani sistemik gözlem söz konusu olamaz (Ritzer 2012: 205).

Anlayıcı yorumlayıcı yaklaşımdaki gibi diğerlerin eylemlerinin gözlemlenenler şeklinde kabul edilmesi ve içerden gözlemlenerek inceleme nesnesinin anlaşılması toplum teorisi mantığında kabul edilemez. Sosyoloji bir sistem olarak kabul edildiğinde sistemlerin kapalılık işlevlerinden dolayı sistem içerisinde gerçekleşecek sistemik iletişimler ancak sistem içerisindeki diğer sosyologlar tarafından anlaşılacak; sosyoloji sisteminin dışında kalanlar için yani sistemin çevresi içerisindekiler (farklı bilim dallarındakiler) için bu iletişimler anlamlı olmayacaktır (Lee 2000: 322). Dolayısıyla sosyolojik girişim sosyoloji sisteminin içerisindeki bireyler açısından anlamlıdır. Kendi öz referansı, kuralları, kodları olan üretim mekanizması olan sosyal hakkında konuşabilmek için çeşitli yollar geliştirilebilir. Tüm bu sosyolojik eylemlerin Luhmanyen bir ifadeyle sosyolojik iletişimlerin, sosyoloji biliminin sistemine uygun olması gereklidir (Lee 2000: 323). Bu kapsamda neyin sosyoloji, neyin sosyoloji olmadığı noktasında yani sosyolojik olan-olmayan şeklinde ayrımlar (kodlar) belirlenmeli sosyolojinin işlevi, öz referansı ve bu bağlamda sınırları çizilmelidir. Sözü edilen epistemolojik problemlerin masaya yatırılması mevcut sosyolojik krizin aşılmasında oldukça ehemmiyetlidir.

Sosyoloji dünya toplumunda var olan diğer işlev sistemlerinin nasıl işlediğini gözlemleyerek ikincil gözlem düzeyinde çalışır. İkincil gözlem ilk gözlemin gözlemlenmesi durumudur (Luhmann 2013: 112). Sosyoloji, dünya toplumu hakkında bilgi sahibi olmak için diğer işlev sistemlerinin gözlemlerini gözlemler. Söz gelimi ekonomi sistemi, hukuk sistemi veya dini sistem gibi sistemlerin iletişimlerini gözlemler. Aynı zamanda bu sistemlerde meydana gelen anlamsal semantik yapıların yani değişen iletişimlerin analiz edilmesi de sosyolojinin görevi dahilindedir (Ritzer 2012: 205).

Bu kapsamda Luhmann'a göre sosyologların görevi; öncelikli olarak bir bilim sistemi olan sosyolojiyi diğer bilim sistemlerinden bir farklılık ile ayırt etmeleridir. Daha açık bir ifadeyle sistem ve çevre ayrımı perspektifinde sosyolojinin kendisini diğer bilim sistemlerinden ayırarak, sosyoloji olanı belirlemek (sistemin kendisini) ve bu belirleneni sosyoloji olmayandan (sistemin çevresi) ayırt etmektir. Sistem ve çevre arasındaki ayrımın bütünlüğüyle kendi sistemlerinin işlevlerini, öz referanslarına göre işleyişlerini, kodları, programları kanalıyla gözlemlerini gerçekleştirmektedir.

2. Sistem Teorisinin Ana Kavramları

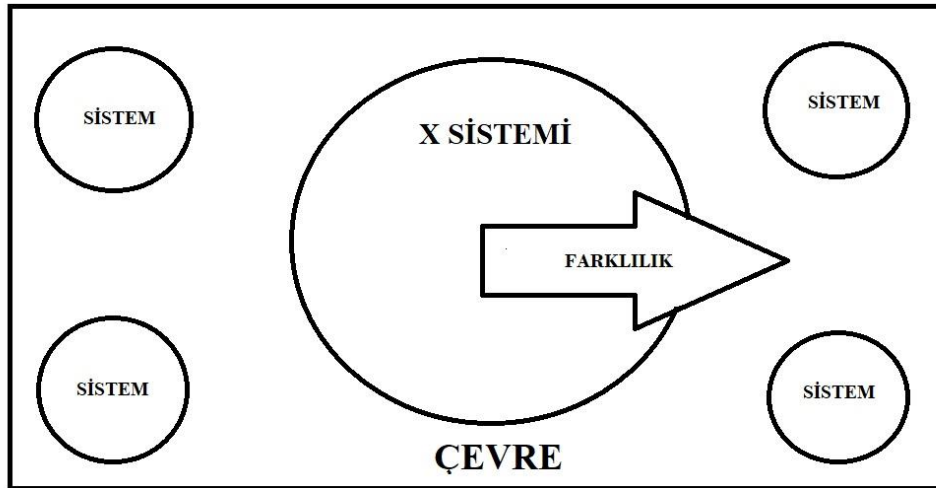
Toplum teorisi diğer teorilerde olduğu gibi doğrusal bir nitelikte geliştirilmemiştir. Teorinin bir bölümünün anlaşılması ancak teorinin kavramlarının bütünü anlaşılmasıyla mümkündür. Teori döngüsel bir özelliğe sahip olup hiçbir kavramın bir diğerine herhangi bir üstünlüğü yoktur. Merkezi bir kavramdan da söz edilemez çünkü anti temelci bir noktadan hareket eder. Her kavram ancak diğer bir kavramla kurduğu ilişki içerisinde anlaşılabilir (Cristiani 2003: 20). Bu bağlamda toplum teorisi girişi olmayan bir labirent gibidir. Teoriye herhangi bir giriş veya çıkıştan bahsedilemez. Döngüsel olarak inşa edilmiş kategoriler ve yapılarla donatılmıştır. Teorinin herhangi bir başlangıcı veya sonu da yoktur. Ancak döngüsel bir şekilde teoriye dahil olunur (Cristiani 2003: 22). Bu kavramlardan *farklılık*, *sistem* ve *çevre*, *gözlem*, *öz üretim*, *öz organizasyon*, *öz referans*, *işlevsel kapalılık*, *yapısal bileşim*, *karmaşıklık*, *olumsallık*, *paradoks* sistem teorisinin başat kavramlarıdır. Sistem teorisinin bir alt dalı olan sosyal

sistem teorisinde ise sözü edilen bu sistem kavramlarının yanı sıra *anlam, iletişim, çifte olumsuzluk* diğer önemli merkezi kavramlardır.

2.1. Farklılık

Farklılık, Luhmann'ın kuramının paradigmatik anlamda değişimini sağlayan kavramdır. Farklılık, Spencer Brown'dan alınmış olup (Luhmann 2013: 48-49) bir ayırım yapmaya karşılık gelmektedir. Farklılık diğerleri arasındaki bir şeydir. (Luhmann 2013: 44) Sistem teorisinde en temel öncül ayırım yapmaktır. Çünkü sistemin oluşması bir farklılığın ortaya çıkmasını zorunlu kılar. Gözlemlenmesi ve üzerinde konuşulması gereken herhangi bir şeyin, onun dışında kalan diğer şeylerden ayırımının yapılmasıdır. Söz gelimi "bu bir makale" denildiğinde bu makale diğer tüm olası şeylerden ayrılarak farklılaştırılmış olunur. Teoride ilk adım bir ayırım, dolayısıyla bir farklılık ve o "şey" in diğerlerinden ayıracak bir sınır oluşturmaktır. Bu ayırım sayesinde onun diğer şeylerden farklı olduğu belirtilir. Kadın ve erkek arasında ayırım yapıldığında işaret edilen kadındır, işarete dahil edilmeyen şeyler kadın değildir (Luhmann 2013: 50). Bir form oluşturabilmek için ayırt etme göstermeyi zorunlu kılar. Diğer bir ifadeyle ayırt edilen taraf kadın şeklinde gösterildiğinde, gösterilmeyen taraf da kadın olmayan niteliğini alır. Kadın kavramı ancak kadın olmayanların beraberliğinde anlaşılır. Bu anlamda ayırım bir bütünlük içerisinde anlamlıdır. Genel sistem teorisi çerçevesinden bakıldığında herhangi bir şeyle ya da dünyayla ilgili her gözlem ancak bir ayırım yapılarak başlar. Sistem teorisi dünyayı belirli bir ayırım üzerine sistem ve çevre ayırımı çerçevesinden gözlemler. Sistem formun iç tarafına karşılık gelirken, dış kısmı sistemin çevresine tekabül etmektedir. Sistem teorisi perspektifinde form iki taraflı bir bütünlüktür. Sistem ve çevre bu bağlamda aynı formun yani aynı ayırımın iki tarafıdır (Luhmann 2013: 51).

Şekil 2: *Bir Sistemin Doğuşu ve Sistem-Çevre İlişkisi* (Luhmann 1995: 176-178'den uyarlanmıştır)

Sistem ve Çevre

Sistem her türlü bilim alanında kendisine yer edinebilecek bir kavram olup, kendisini sistem olarak telakki eden herhangi bir yapı içerisindeki ögelerin birbiriyle yapısal veya örüntüsel bağlantısını ifade eder (Marshall 1998: 659). Öge, ilişki ve bütünlük sistemi anlatan kelimelerdir. Sistem; kendi ögeleri, ögeler arasındaki ilişkileri ve bu ilişkiler kanalıyla oluşan bir bütünlüğe atıfta bulunur.

Bu ögeler veya şeyler arası sistemik ilişkisellik, belirli bir nihai noktalara sahiptir. Bu noktalar sistemin sınırlarını oluşturur. Diğer bir ifadeyle sistemin içerisindeki ögelerin ilişkilerinin bittiği yerler sistemin sınırlarıdır. Ögelerin birbiriyle olan ilişkilerini çizdiği sistemin sınırının ötesinde çevre (umwelt) başlar (Çataloluk 2010: 22). Dolayısıyla sistemin varlığı bir çevrenin varlığını da beraberinde getirir. Sistem de ancak bir çevre içerisinde var olur. Dolayısıyla her zaman bir sistem ve onun bir çevresinin var olduğu, sistem teorisinde epistemolojik ön koşuldur. Çevre, sistemin kimliği için gerekliliktir. Çünkü kimlik ancak bir farklılık ile başlar. Bu farklılık ise çevre içerisinde meydana gelir. Meydana gelen bu farklılık sistemin oluşumunun ilk koşuludur. Sistem, çevre ve kendisi arasındaki bu farklılığı üreterek kendisini sürekli yeniden üretir. Sistemin içerisinde dahil olmayan veya sisteme ait olmayan her şey çevreye aittir. Çevre, sisteme bağlıdır, sistemin olmadığı şeydir. Çevre sistemin oluşmasında ontolojik öneme sahiptir. Sistemin dışında kalan şey olarak çevre, bir boşluk değildir. Sistemle ilgili olmayan diğer sistemler ve onların çevreleri de sistemin çevresini oluşturur. Diğer taraftan söz konusu sistem de başka sistemlerin çevresini oluşturur (Luhmann, 1995: 177-178).

Bu sistem ve çevre ilişkisinin anlaşılması ayrımların mantığının anlaşılmasından geçer. Her ayrımların bir sınırı, bir farklılık işareti vardır. Böylece bu sınırın içindekiler ve sınırın dışında olmayanlar yani dışındakilerden bahsedilebilir. Ancak ayrımı çizilenler gösterilebilir. Aksi takdirde ayrım anlamsız olur (Luhmann 2013: 50). Çizilen farklılıkla gösterilen ve gösterilmeyen tarafın bütünlüğü bir form oluşturur. İfade edildiği üzere sistem de genel olarak farklılık üzerine kuruludur. Sistem ve çevre arasındaki farklılık, kendisinden sonra benzer yeni bir işlemin üretmesiyle ortaya çıkar. Sistem kendisini işlemler zinciri şeklinde oluşturur (Luhmann 2013: 52). Form iki taraflı bir durum olmakla sistem teorisinde sistem ve çevreye karşılık gelmektedir. Gösterilen ve tanımlanan taraf sistemken gösterilmeyen ve tanımlanmayan taraf çevreye karşılık gelmektedir (Luhmann 2013: 53). Bu haliyle sistem bir form şeklinde nitelendirilir. Sistem iki taraftan oluşan bir formdur (Luhmann 2013: 52). Yani farklılığın olduğu bir sistem ve bu sistemin (farklılık temelinde diğerleri) ayrıştığı çevre. Ancak sistem ve çevre arasındaki bu ilişki bir forma karşılık gelmektedir.

Sistem kendisini belirli işlemler zinciri şeklinde yaratır. Bağlantısallıktan dolayı bir işlem ardıl benzer tipteki diğer işlemlerle bağlantıya geçer ve kendisine benzer işlemler üreterek sistem ve çevre arasındaki ayrım açığa çıkar ve sistem gelişir (Luhmann 2013: 52). Farklı bir ifadeyle her sistem belirli bir işleme ihtiyaç duyar. Bu işlem kanalıyla sistem ve çevre arasındaki ayrımı yeniden üretecek işlem tipine ihtiyaç duyar. Sistem bu şekilde var olmaya başlar. Biyolojideki mekanizmaya benzer şekilde bir hücre doğduğunda benzer diğer hücrelerle iletişime geçer ve bu hücre diğerleriyle bağlantısallık sağlar. Hücre doğumundan hemen sonra yok olmaz ve tek başına da var olmaz. Yaşam için bağlantısallığa ihtiyaç vardır (Luhmann 2013: 52). Sosyal sistemler temelinde de bu yaşam, var olma hali "iletişim" ile mümkündür. Bir iletişim açığa

çıkıtığında benzer tipte başka bir iletişimle bağlantı kurar. Sosyal sistemin var olabilmesi bir iletişimin var olmasına ve benzer tipte diğer iletişimlerle ilişki kurmasına bağlıdır (Luhmann 2013: 54).

Sistemin bütünü ve parçalarıyla olan farklılığını, sistem teorisi sistem farklılaşması olarak tanımlar. Dolayısıyla sistem farklılaşması demek, sistemler içerisindeki yeni sistem oluşumlarının tekrarlanması anlamına gelmektedir. Sistem içerisinde daha fazla sistem ve çevre farklılaşması mümkündür. Böylelikle sistem kendi içerisinde alt sistemlerinin sahip olduğu çevrelere ev sahipliği yapar. Diğer bir ifadeyle söz konusu sistem içsel çevrelere sahip olur. Sistemde çevre farklılaşması artar ve böylece yeni sistem ve çevre farklılıklarının var olduğu alt sistemler oluşur. Alt sistemlerle içsel çevrelerdeki her farklılık, sistemin bütünü oluşturur. Sistemin farklılaşması neticesinde de karmaşıklığın artmasına sebebiyet verir (Luhmann 1995: 8). Sistemin bütünlüğü sistemin farklılaşma yapısından anlaşılabilir. Farklılaşmayla da sistem kendisine özgü bir kimlik kazanır (Luhmann 2013: 18).

2.2. Gözlem

Gözlem kavramı sistem teorisinin temel unsurlarından birisidir. İfade edilen her şey bir gözlemciye aittir (Maturana & Varela 1980: 8'den akt. Çataloluk 2010: 18). Gözlem her şeyin mümkün olduğu uzay alanında bir şeyi işaretlemek için belirli hale getirmektir.

Form ve farklılık tanımlamaları gözlem kavramının anlaşılmasını sağlar. Gözlem ayırım çizen işlem anlamındadır. Gözlemlemek; ayırt etmek, göstermek ve belirtmektir. Bu kapsamda bir şeyi başka şeyden ayırmaktır, yani bir şeyin ayırımını oluşturmaktır. Ayırt etme ve gösterme gözlem işlemidir. Önce ayırt etme daha sonra gösterme işlemi gerçekleşir. Ayırt etmek bu anlamda iki taraflı olan bir şeyin bir yönüne dikkat çekme eylemidir (Luhmann 2012: 34-35). Söz gelimi bilgisayara bakıldığında ekranı gözlemlersiniz, ama ekran dışındakileri örneğin ekranın arkasındaki pencereyi/kitaplığı gözlemleyemezsiniz. Dolayısıyla bu durumda bilgisayar ekranı pencereden ayırt edilmiş olunur. Bilgisayar ekranı ve bu ekranın dışındakiler bu gözlemin iki taraflı bir formunu oluşturur.

Gözlem; bir şeyin inşa edilmesi, kurulması, hatta yaratılmasıdır. Evren tek olmasına rağmen yapılan gözlem, gözlemciden bağımsız değildir. Örneğin lüks bir restoranda spesiyal bir yemek onu yiyen için farklı bir şey ifade ederken, onu pişiren, servis eden ve bulaşıklarını yıkayan ve onu satan için farklı şey ifade eder. Söz konusu bu spesiyal yemek gözlemcinin gözlemine göre anlam kazanır. Gözlem evreni tek ve aynı olmasına rağmen bir yemek üzerinden gözlemcilere göre değişik gözlemler üretilmektedir.

Sistemler hem kendilerini hem de çevrelerini gözlemlerler. Kendilerini gözlemlemek demek kendi iç işleyişlerini, öğelerini, öğeler arası ilişkilerini gözlemlemek demektir. Çevresini gözlemlemek ise kendi sistemik yapısına uygun bir şekilde çevrelere dair gözlem üretmektir. Sistemler çevreleriyle belirli bir adaptasyon içerisinde olmak adına da çevrelerindeki olay ve olguları gözlemlerler.

İki şekil gözlem vardır. İlki birincil gözlemdir. Gözlemcinin ne gözlemlediğinin farkında olma durumudur. Ancak bu durumda da gözlemcisi nasıl yaptığını dair herhangi bir bilgisinin olmamasıdır. Birincil gözlemden ayırım (ayırt edilen ve gösterilen) oluşturulurken gözlemlenemeyen alana giren bir kör nokta açığa çıkar. Kör nokta

gözlemlenemeyen, ayırt edilemeyen alandır (Luhmann 2013:104). Bir tarafa dikkat çekildiğinde dikkat çekilen alanın dışındakiler bu gözlemin kör noktasını oluşturur (Luhmann 2012: 35). Bu ayırımın bütünlüğü yani ayırt edilen ve ayırt edilemeyen nokta gözlemin çerçevesini oluşturur. Yani bu bütünlük iki taraflı (gözlemlenebilen ve gözlemlenemeyen tarafı olan) bir formdur. Her gözlemde kör nokta her zaman vardır. Gözlem, göremediği şeyi göremediğini göremez. İkincil gözlem ise birincil gözlemin göremediği şeyi görebilmesi durumudur. Yani birincil gözlemin kör noktasını görebilmektir. Diğer bir ifadeyle ikincil gözlem, birincil gözlemi gerçekleştiren gözlemcinin göremediğini, yani gözlemleyemediğini gözlemlemektir (Luhmann 2013: 112). Gözlemcinin ne gördüğü, nasıl gördüğü, neyi göremediği ve göremediği şeyin görülemeyeceğini görebilmektir. Dolayısıyla ikincil gözlem alanında görülen şeyin miktarı daha fazladır; birincil gözlemcinin gördükleri ve gözlemcinin göremedikleri şeklinde (Luhmann 2002: 114-115). İkincil gözlem birincil gözlemin bu göremediği yani kör nokta ile ilgilenme halidir. Elbette ikincil gözlemin de göremediği bir kör nokta vardır.

Sosyal sistemler de gözlem yapan sistemlerdir, ikincil gözlem düzeyinde gözlemlerini gerçekleştirirler. Söz gelimi bir araba kazasında sürücünün ehliyetinin olup olmadığı, alkol durumu, trafik kurallarına uyma vs. gibi şeyler, yasa kodlarıyla hukuk sistemi tarafından gözlemlenirken; sürücünün yaralanması iç kanama geçirmesi vs. de sağlık sistemi; arabanın yaşadığı hasar ise ekonomi sistemi tarafından gözlemlenir (Can 2015).

2.3. Öz Üretim

Genel sistemler teorisinde sistemlerin açık ve kapalı sistemler olduğu ve bu özelliğin ise sistemin dışarıyla kurduğu ilişki üzerinden belirlendiği kabul edilmekteydi. Ancak bir süre sonra her sistemin belirli ölçüde çevresiyle bir ilişkisi olduğu anlaşıldı. Biyolojideki yeni gelişmeler ışığında sistemlerin artık yaşamını devam ettirebilmek adına çevreye bağımlı olan *allopoietik* ve de kendi kendini yeniden üretebilen sistemler olarak *autopoietik* özellikte olduklarına ulaşılmıştır.

Luhmann'ın genel sistem teorisindeki önemli son paradigmatik kırılma ise biyolojideki bu gelişmeler sayesinde gerçekleşmiştir. Öz üretim kavramı bir diğer ismiyle autopoiesis (Luhmann 2013: 78) sistem teorisinin merkezi kavramlarından biri olup, biyolojik sistemlerdeki işleyiş mekanizmasını anlatan Humberto Maturana ve Francisco Varela'nın teorisinden sistem teorisine uyarlanmıştır. Luhmann sistem teorisinde autopoiesis kavramını dahil ederek teorisini farklı bir boyuta taşımıştır. Kendisini çevresinden farklılaştırarak ontolojik bir varoluşa sahip olmuş olan bir sistem, yaşamını devam ettirmesi ve yenilenmesi için söz konusu bu farklılığı ve ayırımı sürekli olarak yeniden üretmesi gerekmektedir. Bu anlamda öz üretim kavramı sistemin örgütlenişindeki dinamik niteliğe dikkat çekmektedir.

Öz üretim kavramı; sistemin kendi işlevlerini sahip olduğu bağlantısallık kanalıyla yeniden üretebilmesi ve bir döngü içerisinde sürekli kendini üretmesi durumudur (Luhmann 2013: 76-77). Biyolojik sistemlerde olduğu gibi sosyal sistemler de kendi öğeleriyle kendi yapılarını üreten öz üretimli sistemler olarak değerlendirilmektedir. Öz üretim kavramı kendi yapısını oluşturan tüm temel elementleri yeniden üreten ve kendisini çevrelerinden ayıran sistemlerin özelliğidir (Luhmann 1989: 7). Öz üretim,

sistemin hem kendi felsefesiyle hem de çevresiyle uyumlu olması adına yenilenme ve değişme sırasında çevrelerine karşı kapalı olmasına imkân tanıyan bir özelliktir. Bu kapsamda bir sistemin öz üretimli özellikte olması aynı zamanda onun şu sistemik özelliklere sahip olması anlamına gelmektedir: Öz referans, öz organizasyon, işlevsel kapalılık ve yapısal bileşim.

2.4. Öz Referans

Sistemler işlevsel açıdan ilişkilerini, iletişimlerini belirlerken temel aldıkları esas yine kendileridir. Kendileriyle ilgili durumların tayininde sadece kendilerini esas almaları, kendilerine başvurmaları durumudur. Sistemler çevresiyle herhangi bir etkileşime başvurmazlar (Luhmann 1995: 33-34). Bu özellikleri ile kapalı bir yapıdadırlar. O halde sistemin hem kendisini hem unsurlarını hem de bileşenlerini belirlerken kendi kimliğine atıfta bulunarak kendisini üretmesi anlamına gelir. Bir sistemi diğer sistemlerden ayıran onun kendisine has kimliğidir. Diğer bir ifadeyle sistemin kendi kendini gözlemleyebilmesi ve kendisini çevresinden farklılaştırabilmesi özelliğidir. Sistem işlevini ve öğelerini yaratırken kendisinin bileşenlerine, işlevlerine ve birliğine referansta bulunurlar ve bu halleri ile çevrelerinden farklılaşırlar. Bu eylem için de sistemin kendisine has tanımlama yapmasını ve diğer sistemler ve çevrelerinden nasıl farklılaştığını belirlemesi gerekir (Luhmann 1995: 8). Bu bağlamda öz referanslılık, sistemin kendisi için anlamlı geleni tayin etmesi ve bunun çevresine ve diğer sistemlere kabul ettirmesidir. Sistem kendisine atıfta bulunması ile öz referanslı, kendisini diğerlerinden farklılaştırırken de atıfta bulunacak çevreye ihtiyaç duyması ile diğer referanslıdır (heteroreferans) (Luhmann 2013: 56). Söz gelimi ekonomik sistemlerde dijital para dünyasında yer alan bitcoin ekonomik sistemde bir anlama, geçerliliğe ve işleve sahiptir. Bitcoin ekonomik sistem içerisinde varlık alanı bulur ve maddi bir değere karşılık gelir. Bitcoinin özelliğini, işlevini, maddi değersel atfını söz gelimi hukuk sistemi belirlemez. Ne siyasal sistem ne de hukuk sistemi bitcoine maddesel bir değer atfedemez. Siyasal, hukuk veya dini sistem bitcoini kendi öz referanslı özellikleri ile gözlemleyebilir. Söz gelimi hukuk sistemi yasal-yasal olmayan, dini sistem ise helal-helal olmayan kodları ile bitcoine dair bir gözlemler ve bu doğrultuda iletişim de bulunabilirler. Dolayısıyla bitcoinin varlığı ekonomik sistemle anlamlı hale gelirken (öz referans) diğer sistemlere referansla (hukuk, din, siyaset vb.) da yani diğer referanslılık ile kendisini farklılaştırır.

2.5. Yapı ve Öz Organizasyon

Öz üretimli sistemler içerisinde sistemin sadece kendi işlemleri ve öğeleri dışında başka durumlar söz konusu değildir. Sistemin kendi öz referansına uygun işlemler bulunması sistemin kendi yapılarının oluşmasına yol açar. Ancak bu yapılar somut sürekli orada var olan durumlar değildir. İşlem esnasında ortaya çıkan durumlardır. Sistem teorisinde işlemsel kapalılık sistemsel özellik olduğundan sistemler kendi yapılarını oluştururlar. Yani dışardan aktarılmazlar. Sistem yapılarını kendisi üretir. Sistem bu kendi kimliğine has yapıları üretmekle kendi kendini organize eden bir nitelik kazanır. Bu bağlamda öz organizasyon sistemin kendi kimliğine uygun yapıları oluşturması durumudur. Sistemin üretimi böylece tesadüfi değil sistematik ve net bir şekilde gerçekleşir. İşlemler yapıları, yapılar da dönüşümsel olarak işlemleri üretir (Luhmann 2013: 76). İşlemler yapıya ihtiyaç duyar, yapılar da işlemlerin sonucu oluşur.

İşlemler arası bağlantısallığı sağlayan yapıların kendisidir (Luhmann 2013: 243). Sözelimi yapı dil ise, işlem konuşmadır (Borch 2011: 24).

Sistemin devamı sistemdeki işlemlerin ve ögelerin üretimini zorunlu kılar. Ögeler sistemin yapıları tarafından belirlenir. İfade edildiği üzere yapılar önceden var olan değil, işlem esnasında ortaya çıkan durumlardır. Öz üretimli sistemlerde sistem kendisini sistemin yapılarına uygun bir şekilde yeniden üretirken sistemin yapıları da tekrar tekrar üretilir. Sistem kendisini üretirken kendi yapısına göre yeniden üretmesi öz organizasyon özelliğinden ileri gelmektedir. Yani sistemin hangi ölçüde üretileceğini belirleme durumu yani yapıların kararlılığı durumu ile sistemin öz üretimi gerçekleşir (Luhmann 2000: 47).

2.6. İşlevsel Kapalılık

Sistem belirli bir çevre içerisinde var olur. İşlemleri kanalı ile bu çevreden kendisini farklılaştırır ve kendi sınırlarını çizer. Bu sınırların içerisi sistemin kendisini oluşturur. Kendi sistemik özelliğini yitirmemesi için sürekli olarak bu sınırların çizilmesi ve yeniden üretilmesi gerekmektedir. Üretilen bu sınırlar sistemin çevreyle doğrudan bir ilişki kurmasını engeller. Sistemler işlevsel olarak kapalıdır ve sistemik işlemlerine bağımlı bir durumdadır (Luhmann 2013: 63-64). Öz üretimli sistemler çevreye işlevsel olarak kapalı olsa da iletişimsel ve ilişkiyel bağlamda açıktır. Çevreyle ilişkilerini kendi sistemik özelliklerine sadık kalarak gerçekleştirirler. İşlevsel kapalılık bir sistemin diğer sistemlerin işleyişine müdahale etmesini engeller ve sistemin sınırlarını sürekli üretmesine hizmet eder. Hiçbir sistem başka sistemin sınırlarını aşır o sistemin iç işleyişine dahil olamaz. Söz gelimi hukuk sistemi dini sistemin işleyişine ancak kendi sistemik özellikleri bağlamında ilişki kurarak dahil olabilir. Dini sistemin işleyişine dini sistemin işlevsel özellikleri bağlamında bir müdahalede bulunamaz. Ya da bilim sistemi hukuk sisteminin işleyişini ancak kendi kodları yani yasal ya da yasal olmayan kodu ile değil, bilimsel veya bilimsel olmama kodları ile değerlendirip gözlemleyebilir. Bilim sistemi örneğin uygulanan yargılama süreçlerini herhangi bir bilim metodolojisi kapsamında ele alarak hukuk sistemiyle iletişim kuracaktır (Borch 2011: 23). Bu kapsamda bir hâkimin mahkemede ürettiği iletişimle bir hukuk profesörünün üniversitede ürettiği iletişim farklı olacaktır. İki sistemin arasındaki ilişki her sistemin kendi perspektifinde anlamlıdır ve bu iki sistem birbirlerine işlevsel olarak kapalı ancak etkileşimsel olarak açık olacaktır. Hâkimin hukuk profesörünün ürettiği bilimsel iletişime işlevsel olarak müdahalesi geçersizdir. Ancak hukuk profesörünün ürettiği bir bilimsel iletişimden bir hâkim, sistemin diğer sistemlerle etkileşimsel açıklık özelliği ile faydalanabilir. Ancak hukuku bilim sistemi perspektifinden belirleyen, sınırlarını çizen hâkim değil, hukuk profesörü ve onun ürettiği iletişimlerdir.

2.7. Yapısal Bileşim

İşlevsel olarak kapalı olan sistemler nasıl oluyor da çevresiyle olan etkileşimlerini belirleyebiliyor sorusunun cevabı sistemin yapısal bileşim özelliği ile tanımlanmıştır (Luhmann 2012: 54). Sistem bu özelliği ile sisteme dahil edilecek ve sistemden çıkartılacak durumlara karar vermektedir. Böylece birçok olasılığın bulunduğu çevrenin sistem üzerinde yük oluşturması azaltılmış olacaktır (Luhmann 2004: 380). Sisteme dahil edilen sistemin işlemine tabi olur, sistemden çıkartılan ise sistem tarafından kullanılamaz. Sistem yapısal bileşim özelliği ile sistemin ihtiyacı olan uyarıcıları sağlar

ve çevreyle uyumlu bir ilişki geliştirmesine olanak tanır (Luhmann 2013: 88). Söz gelimi biyolojiden alınmış bu kavram beynin (sistemin) dışardaki (çevredeki) verileri örneğin görüntü ve sesleri göz ve kulak yardımıyla bunları kendi özelliklerine göre sınırlandırarak kendisine (sisteme) dahil eder. Böylelikle beyin çevreden çok fazla yüke maruz kalmamış olur ve sistemik yükü hafifler. Sistemin otonomluğu korunur, sistemin kendi karmaşıklığını oluşturmayı sağlar (Luhmann 2012: 59). Burada mesele en uygun olanların sisteme dahil edilmesini sağlamaktır. Sosyal sistemler açısından mülkiyet, ekonomi sistemi ve hukuk sistemi; anayasa, politika ve hukuk sistemi; faiz, dini, ekonomi ve hukuk sistemi; üniversite, bilim ve ekonomi sistemi arasındaki yapısal bileşim durumlarını oluşturur (Luhmann 2004: 380-390).

2.8. Anlam

Sosyal, psişik ve biyolojik sistemlerin ortak özelliği olan öz üretimli sistemlerin özelliklerinden sonra sadece sosyal ve psişik sistemlere özgü olan anlam kavramı sistem teorisinin bir diğer önemli unsurudur. Sosyal ve psişik sistemler ancak anlam temelinde işlem görür. Anlam bu iki sistemin işlemidir ve bu iki sistem tarafından yaratılır. Psişik ve sosyal sistemler birlikte var olur ve her ikisi de birbirinin çevresini oluşturur. Anlam kanalıyla birlikte çalışır ve evrilirler. Söz konusu bu evrim sürecinde anlam sayesinde bu iki sistem kendisine özgü düzenlemeler gerçekleştirir (Luhmann 1995: 60).

Anlam kavramı Husserl'den alınmıştır. Ancak her zaman olduğu gibi sistem teorisinin kendisine has bir şekilde yeniden anlamlandırılmıştır. Nitekim Husserl'de anlam bireye atfen ele alınırken, Luhmann da bu atıf söz konusu değildir. Yine Husserl'den gerçeklik ve dünya kavramlarını alarak anlam kavramı açıklanır. Sistem teorisinde anlam genel olarak bir olasılıklar kümesi içerisinde gerçeklik ve olasılık arasındaki farklılığın bütünlüğü şeklinde değerlendirilir. Bir bağlam (anlam ufku) içerisinde açığa çıkar ve bir diğer anlamlı olasılığa atıfta bulunarak oluşur. Diğer bir ifadeyle olasılıklar kümesinde olması olası olanlardan birisinin seçilerek anlamlı gelmesi sonucunda gerçeklik kazanan referansların bağlamında meydana gelir. Anlam bu noktada bir olasılıklar dünyasından bir olasılığın seçilerek gerçeklik kazanma sürecidir (Luhmann 1995: 69). Gerçeklik ise verili (apriorik) bir durum değildir. Ontolojik olarak orada bir yerde değildir. Keşfedilmeyi ve inşa edilmeyi bekleyen bir olasılıklar dünyasında var olur. Anlam, sistemler oluştuktan sonra meydana gelir. Sistemler kendi özreferansına göre anlamı yaratırlar. Sistemik işlemlerin gözlemlenmesi daha anlamlı bir dünyanın varlığını mümkün kılar. Böylece dünya gerçeklikleri inşa edilir (Moeller 2006: 68). Söz gelimi dini sistemin gerçeklikleri ile bilim sistemin gerçeklikleri ancak kendi sistemik işlemleri kanalıyla sistemik gözlemler neticesinde oluşturulur ve kendi anlam ufukları içerisinde açığa çıkar.

Anlam bu kapsamda olasılık/potansiyel dahilinde var olan bir gerçekliğe/filiyata karşılık gelir. Anlamın yapısı da gerçeklik/filiyat ve olasılık/potansiyel arasındaki farklılıktır. Yani bu aradaki ilişkiyi ve bu ayrımın birliğidir. Bu kapsamda gerçeklik ve olasılık arasındaki bağlantıdır (Luhmann 2013: 83; Luhmann 1990: 102). Aynı zamanda bu bağlantının ve farklılığın sürekli olarak sistemik özelliklere göre yeniden organize edilmesi ve yeniden üretilmesidir (Luhmann 1995: 63). Dünya sabit olasılıklardan ancak stabil olmayan gerçekliklerden oluştuğu için de anlam gerçeklik ve olasılık arasındaki

farklılığa dayanır. Kesin bir gerçekliğe ulaşmak mümkün değildir. Zamanla kültürel ve muhtelif seçimler doğrultusunda bir değişim, bir dönüşüm, bir evrim söz konusu olabilir. Anlamın sabit, değişmeyen bir nitelikte kalmaması gerçekliğin değişmesine bu da karmaşıklığın artmasına yol açar (Luhmann 1990: 84). Dünya tarihinde anlam hiçbir zaman sabit kalmamıştır. Her dönem, her kültür kendi olasılık dünyası içerisinde kendi anlamını seçmiş ve gerçekliğini inşa etmiştir.

2.9. Karmaşıklık

Karmaşıklık Luhmann'ın sosyal sistem teorisinin ortaya çıkmasını sağlayan önemli bir kavramdır. Karmaşıklık klasik teoride nedensel bir açıklamayla ele alınmıştır. Ancak nedensel açıklama karmaşıklığı açıklamada sadece bir yöntemdir. Karmaşıklığı tüm haliyle açıklamada da yetersizdir. Bu tarz bir yaklaşımda tek bir neden odakta olup bunun etkisine bakılır, ancak geri kalan ihmal edilmektedir (Brunzel 2010: 57).

Sistem bir ilişkiler ağıdır. Sistemde ve çevrede bulunan ögelerin sayısı artması durumunda bu ilişki kurma düzeyleri de artacaktır. Ögelerde artma yaşanması durumunda ögeler arasında kurulacak ilişkinin de karmaşılaşmasına yol açacaktır (Luhmann 1995: 24). Ögelerin artması demek olasılığın artması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bir anda meydana gelecek olasılıklar da artar ve durum karmaşık hale gelir. Ögeler her zaman bir ilişki içerisinde var olur. Bu noktada başka ögenin varlığı zorunludur. Sistemin öz üretimli yapısından dolayı da seçimle ilişki kurabilecek ögeleri seçer. Ögelerin sayısı arttıkça kurulacak her ilişki de karmaşıklık artar (Yoldaş 2007: 64). Karmaşıklık bir birlik olarak değerlendirilen sisteme zarar verecekmiş düşüncesi oluşsa da sistem bu karmaşıklığı yönetebilecek yapıdadır.

Çevre sistemden daha karmaşık bir konumdadır. Sistem çevreye olan etkileşimsel açıklığından dolayı sistem bu karmaşıklığı kendi yapısına göre yönetir. Anlam sistemleri bu karmaşıklığın yönetilmesine önemli rol oynar. Sistemin karmaşıklığını kendisine tanımakta anlam devreye girer. Anlam karmaşıklığın azaltılmasına hizmet eder. Olasılıkları mümkün hale getirmek, seçilenlerin gerçekleşmesini sağlamak amacıyla sosyal sistemler anlamı kullanırlar. Bu noktada karmaşıklığın azaltılması sistem içerisinde var olan ilişkilerin daha az karmaşık olan ilişkilerle yeniden ilişkilmesi ve düzenlenmesi durumudur (Luhmann 1995: 27). Karmaşık olan diğer bir karmaşık olanla azaltılır (Luhmann 1995: 26).

Sistemin içerisinde karmaşıklığın artması sistem ve çevre arasındaki karmaşıklığın azaltılmasıdır. Söz gelimi sosyal sistem içerisinde bulunan din, ekonomi, siyaset, hukuk gibi sosyal alt sistemler, toplumdaki karmaşıklığın azaltılması için gereklidir. Çevrede var olan bu karmaşıklık çeşitli alt sistemlerin oluşmasını sağlar. Çevrenin karmaşıklığının azalması sistemik karmaşıklığın artmasından geçer. İçsel farklılaşma ile yani yeni alt sistemlerin oluşmasıyla da çevresel karmaşıklık azaltılır. Böylece çevre daha düzenli hale gelir (Luhmann 1989: 12); ancak sistem içerisinde yeni karmaşıklıklar açığa çıkmış olur.

2.10. Olumsuzluk

Sistem teorisinde karmaşıklık sonsuz sayıda olasılığın ve ilişkinin var olduğunu gösterir. Her olay bu olasılık kümesinde gerçekleşir. Yani her şey yüksek derece olasıdır. X olayı başka türlü de olabilir. Olumsuzluk gerekliliğinin ve imkânsızlığın aynı

anda var olması durumudur. Olayların, olguların başka türlü, hatta tam tersi olabilmesine karşılık gelir. Sistem teorisi bağlamında sistemin seçimlerinin farklı olabilmesi durumudur (Ritzer 2012: 138). Dolayısıyla bir şey ne imkânsızdır ne de zorunludur (Luhmann 2013: 235). Belirleyici olan seçimlerdir. O seçim dışında diğer olası seçimlerin de ihtimal dahilinde olmasıdır. Beklenenin, deneyimlenenin, hatırlananın tam tersi olacağı anlamına da gelir. Şeylerin olası alternatifleri arasında var olan durumlardan herhangi birisinin olmasıdır (Luhmann 1995: 106). Olumsuzluk, sistemin kendisini çevresinden ayırmada ve sınır çizmedeki amacını anlarken önemli bir araç konumundadır (King ve Thornhill 2003: 32). Dünya stabil değildir, fenomenolojik dünya sürekli bir değişime tabidir. Bu değişim karşısında özellikle sosyal ve psikik sistemler anlam kanalıyla olumsuzluk havuzundan seçimlerini yaparlar.

Sosyal sistemde iletişimler gerçekleşirken ve her gözlem sisteminin kendi seçimini yaparken diğer gözlem sistemlerinin seçimlerini göz önünde bulundurması gerekebilir. Diğer bir ifadeyle bir bireyde bir davranışın gerçekleşmesi sadece o kişinin kararına değil çevresindeki diğer kişilerin de yaptıklarına bağlıdır. Söz konusu bu durum sistem teorisinde çifte olumsuzluğa karşılık gelmektedir (Seidl 2004). Bu bağlamda çifte olumsuzluk iletişimdeki seçimlerin çift taraflı ve olumsuz olması durumudur. İletişim süreçlerinde olumsuzluk havuzundan yapılan seçimler başka sistemlerin üreteceği seçimler tarafından etkileneceği ve farklı sistemlerin birbirlerinin iletişimlerini sürekli göz önünde bulunduracağı için yani sistemlerin hem kendilerine hem de diğerlerine uyumlanması söz konusu olacağından çifte olumsuzluk varlık olarak sosyal sistemde her zaman zorunludur.

2.11. Kodlar ve Programlar

Sistemin kimliğini oluşturan şey sisteme özgü kodlar ve programlardır. Öz üretimli sistemlerin kendilerini yeniden üretirken kodlar ve programlar merkezi bir görev üstlenirler. Kodlar çift taraflı olup, pozitif ve negatif değerler arasında soyut ve evrensel ayrımlara karşılık gelmektedir. İçinde bulunulan sistemde var olan, sadece var olduğu sistem tarafından çalıştırılırlar. Sistemler bu kodlara göre gözlem yaparlar ve gözlemleri yorumlarlar. Sistemler iletişimlerini de söz konusu bu kodlara göre yapılandırılırlar (Luhmann 1989: 38). Bir noktada zıtlıklardan oluşan setlerdir (Luhmann 1989: 45). Söz gelimi bilim sistemi doğru-yanlış, hukuk sistemi yasal olan yasal olmayan, dini sistem kutsal-kutsal olmayan, ekonomik sistem ucuz-pahalı gibi kodlarla çalışır. Hangi gözlemlerin, hangi işlemlerin, hangi iletişimlerin gerçekleşeceğini ve bunların sınırlarını belirleyen ikili durumlardır. Bu bağlamda sistemin karakterini belirlerler. Hukuk sisteminde sistemin içerisinde dahil olacak şeyler yasal ve yasal olmayan kodları ile kararlaştırılır. Çevrede bulunan iletişimler ancak bu ikili kod dahilinde gözlemlenir. Olumsuzluklar, seçimler bu minvalde gerçekleşir. Gerek sistem içi gerek sistem-çevre etkileşimi, gerek sistemin yeniden üretimi bu ikili kod sayesinde gerçekleşir (King ve Thornhill 2003: 24).

Programlar ise bu kodların işlemesine aracılık eden durumlardır (King ve Thornhill 2003: 23). Yani kodların nasıl uygulanacağına karar veren mekanizmalardır. "İşlemlerin seçiminin uygunluğu için verili durumlar" (Luhmann 1989: 45) şeklinde tanımlanır. Programlar, teoriler, kanunlar, yaptırımlar, parti politikaları sistemlerin kodlarının çalışması için geliştirilmiş mekanizmalardır. Neyin kod olup olmayacağı programlama

mekanizması ile belirlenir. Söz gelimi bilim sisteminin programları olan teoriler, yöntemler, metodolojiler doğru ve yanlış kodunun çalışmasını sağlarlar. Hukuk sisteminde ise kanun ve yönetmeliklerle yasal ve yasal olmayan kodu çalışır. Ekonomi de fiyatlar bu kapsamda değerlendirilir (Borch 2011: 74). Sistemin işlemsel kapalılığı kodlar sayesinde, etkileşimsel açıklığı programlar sayesinde sağlanır. Kodlar değişmez iken, programlar değişebilir (Luhmann 1989: 45). Kodun sabitliği programın esnekliğiyle dengeli hale getirilir. Örneğin bilim sisteminin doğru ve yanlış kodunun doğru çalışıp çalışmadığını kontrol etmek için yeni ve alternatif teoriler geliştirilebilir. Bu kapsamda bilim sisteminde doğru ve yanlış kodu her zaman sabitken, bu kodun çalışmasını test edecek teoriler ve yöntemler değişebilir

2.12. Paradoks

Daha öncede ifade edildiği üzere her gözlem beraberinde bir kör nokta getirir. Yani görülemeyen bir ayırım yaratır. Paradoks gözlemi ilk yerinde gözlem yapma durumudur. Gözlem kendisini gözlemleyemez. Gözlemin nasıl gerçekleştiğine dair bir fikri olma yani gözlem yapılan ayırımın bütünlüğünün görülebilmesi mümkün değildir. Formun bütünlüğü ancak ikincil gözlem düzeyinde gerçekleşir. Yani iki taraf aynı anda gözlemlenemez. Bu kapsamda ilk ayırımla bağlantılı bir ayırım yapılmalıdır (Luhmann 1993: 15). Diğer bir ifadeyle ikincil gözlem kanalıyla birincil gözlemin ayırım yaptığı formun bütünü hakkında bilgi sahibi olunabilir. Yani bir sistemin hem gözlemlediği hem de gözlemleyemediği gözlemlenebilir. Ancak bu ikincil düzey gözlem de birincil gözlemin gözlemlenmesine dair çizdiği ayırımla formun bütünlüğünü gözlemleyemez. Dolayısıyla bu durum da üçüncül bir gözlemi gerektirir. Ancak her gözlem bir kör nokta yaratacağından kör noktalar sayısız bir şekilde artar, yani her gözlem gözlemlenemeyen alan yaratır. Bu durum sistem teorisinde paradoks olarak tanımlanır. Sistemler bu yöntemle biçimlenir. Sistemler kimliklerini kendilerini çevrelerinden ayırt ederek oluşturur. Çevre de ancak sistemin içsel işlevlerinin aracılığıyla ayırt edilir. Sistemler kendilerini çevrelerinden ayırt ederken aynı zamanda kendi içsel sistemlerini oluştururlar. Sistemin kendini çevreden farklılaştırması ve bu süreçte kendini yapılandırması paradoks bir şekilde ilerler (Baraldi, Corsi, ve Esposito 1998: 130). Sosyal sistemlerde paradokslar kaçınılmaz yazgılardır.

Paradoksla ilişkili bir kavram olan totoloji de sistemin otonomluğunu kazandıran bir durumdur. Sistemin gözlemlerini engelleyen ama aynı zamanda sistemin kimliğini yansıtan durumlardır. Gözlemcinin gözlemini yaparken kendini gözlemleyememesidir (Luhmann 1990: 136). Her gözlem bir totoloji yaratır.

2.13. İletişim

Sosyolojinin temel konuları arasında yer alan toplumun en küçük birimi nedir ve toplum nelerden oluşur sorusu sosyal teoride büyük tartışmalara neden olmuştur. Kimi yapıyla kimi eylemlerle toplumu açıklamaya çalışmış kimileri ise yapı ve eylemi sentezlemeye (Giddens, 2005) veya onları diyalektik bir ilişkiye (Bourdieu, 1990) tabi tutmuştur.

Sistem teorisine göre de toplum ne bireyler ve onların eylemlerinden ne de onların ürettiği yapılardan oluşur. Toplum herhangi bir uzlaşmaya dayalı bir birlik de değildir. Sosyal sistemlerin toplam iletişim kümelenmeleri toplumu oluşturur (Luhmann 2012:

90). Bu kapsamda toplum devam eden iletişimlerden oluşan bir gerçeklik ve yapılanmadır (Bechmann ve Stehr 2002: 72).

Sistem içerisindeki işlem ile sistemin öz üretimi gerçekleştirdiğinden bu işlem kanalıyla sistem ve çevre arasındaki sınırlar belirlenir. Sosyal sistemlerin işlemi iletişim olduğundan iletişim sosyal sistemlerle çevre arasındaki sınırı çizen durumlardır. Böylece sosyal sistemlerin öz üretimliliğın sağlanması iletişim kanalıyla gerçekleşir (Luhmann 2012: 43). Sosyal sistemlerde sadece iletişimler iletişim kurabilirler. Bu durum sosyal sistemde psikik ve sosyal sistemlerin arasındaki ayrıma dikkat çekmek içindir (Borch 2011: 36). Tek psikik sistemle iletişim mümkün değildir. Söz konusu süreçlere birçok psikik sistemin katılımı gerekmektedir (Luhmann 2012: 81). Psikolojik bir sistem olan birey de farklı iletişim sistemlerine dahil olarak toplumsal sistemlerle ilişki içerisinde olur, toplumsallaşır. Bu iletişimler söz konusu olmadığında toplumsallıktan bahsedilemez. Örneğın kendisi psikik bir sistem olan akademisyen bir anne okuldayken eğitim sistemi, marketteyken ekonomi sistemi, evdeyken aile sistemi, sanat atölyesinde resim yaparken sanat sistemi, ibadet veya dua ederken din sistemi, arkadaşıyla politika konuşurken politik sisteminin iletişimlerine dahil olur. Farklı sistemlerin iletişimleri aynı anda meydana gelebilir ve bu anne farklı birçok toplumsal sisteme aynı anda dahil olabilir. Evde çocuğının (aile sistemi) ödevine yardımcı olurken (eğitim sistemi) eşinin politikayla ilgili yorum yapması (politik sistem) onun ise hayatın pahalandığına dair karşılık vermesi (ekonomik sistem) ve ülkenin bir an önce düzelmesine yönelik içinden dua etmesi (dini sistem) iletişim sistemlerinin aynı andalığına güzel bir örnektir.

İletişim, sistem teorisinde toplumun çalışma şeklidir; çünkü sosyal sistemlerin hepsi birer iletişim sistemidir. Her sistem kendi bünyesinde sayısız anlamlı iletişimden oluşmaktadır. Bu noktada iletişim sosyal sistemlerin işlemlerinin değerlendirilmesinin en temel gözlem unsurudur. İletişim sürekli olarak sistem içerisinde yeniden üretilir. İletişimlerin yan yana devam etmesiyle sosyal sistemler meydana gelir (Luhmann 2013: 75-76). Her sosyal sistem kendisine has bir iletişim tipi üretir. Sözelimi ekonomik sistemde para, dini sistemde ritüel, eğitim sisteminde not bir iletişim tipidir.

Öz referanslı sistemlerde iletişim klasik teorilerin savunduğı gibi bir alıcı ve gönderici arasında mesajın iletilmesi şeklinde gerçekleşmez (Luhmann 1995: 140). İletilen mesaj, göndericinin ilettiğı şekilde karşı tarafa yüzde yüz aynılıkla aktarılmaz. Alıcı da iletilen mesajı alırken kendisine göre algılar. Dolayısıyla hem göndericinin hem de alıcının mesajla ilgili sürekli seçimi ve yorumu söz konusudur. Sistem teorisine göre bilgi değişimi iletişim değil, etkileşimdir. Diğer taraftan sistem teorisinde iletişim, bilgi değişiminin ötesinde olup diğer olasılıkların içerisinde sürekli seçim yapma durumudur (Luhmann 1995: 140). İletilen şeyin yani bilginin dışında olan her şey arasında bir seçim yapma sürecidir.

Sosyal sistemlerde iletişim alter ve ego arasında gerçekleşir. Alter bilgiyi gönderen, ego ise bilgiyi alan konumdadır. Alter olasılıklar dünyasından bir şeyi bilgi olarak farklılaştırır ve seçer. Ego da gönderilen mesajın bilgi mi haber mi olduğu arasında ayrım yapar. Farklı bir ifadeyle bilgi ve haber arasındaki farklılığı gözlemler (Borch 2011: 34). Haberin kendisi ve haberde verilmek istenen mesajla arasında olan ayrımın ayırt edilmesiyle ego iki taraflı bir seçim yapar. Diğer bir ifadeyle alterin söylediğinin bir

gürültü şeklinde olmaması için alterin ne söylediği, niçin ve nasıl söylediği arasındaki farkı egonun ayırt etmesi gerekmektedir (Borch 2011: 34). Bunun için de anlamanın gerçekleşmesi gerekir (Seidl 2004: 8). Anlama iletişimin diğer iletişimlerle bağlantısını mümkün kılar ve sistemin öz üretimini gerçekleştirir (Borch 2011: 34). Anlamanın gerçekleşmesi için de sadece egonun gözlemi değil, bilgiyi söylemden ayırt etmesi, yorumlayabilmesi ve bunu diğer olası iletişimlere bağlaması gerekir (Vanderstraeten 2000: 587). Aynı şekilde ego bu anlamanın gerçekleştiğini göstermek bağlamında yeni bir bilgi transferi yapmak amacıyla alter pozisyonuna geçerek iletişimi yeniden üretir. İletişim süreci bu noktada sadece mesajın iletilmesi değil, alterin ve egonun sürekli yer değiştirdiği, bilgi ve haber arasında gözlem, ayırım ve seçim yaptığı, bu kapsamda anlam ürettiği ve diğer olası iletişimlerle de bağlantısallık sağlayarak sürekli olarak çifte olumsuzluğu bünyesinde barındırdığı bir sürece karşılık gelmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Toplum teorisinin tohumları 1960'ın ortalarında atılmaya başlanıp son şekli toplumun teorisi anlamına gelen *Die Geschalschaft der Geschalschaft* adlı büyük yapıtla 1996'da son bulmuştur. Yaklaşık olarak 30 yıl süren genel sistem teorisinin inşası, belirli aşamalardan geçmiş ve bu 30 yıllık zaman diliminde, farklı disiplinlerden beslenerek ve bu gelenekleri büyük evrilmelerle kendi diline çevirerek nihayete ermiştir.

Teorinin ortaya çıkışında mevcut sosyolojik gelenekteki epistemolojik ve metodolojik problemler itici güç oluşturmuştur. Söz konusu bu problemler; birey, sosyal düzen, dünya toplumu gözlemci olarak sosyoloğun konumu olmak üzere 4 ana noktada toplanarak bertaraf edilmeye çalışılmıştır.

Herhangi bir çevre içerisinde bir ayırımın ortaya çıkması üzerine inşa edilen teorinin temel noktası farklılık ile başlamaktadır. Ortaya çıkan her farklılığın sürekli olarak yeniden üretilmesiyle kendisine özgü otonom bir alan oluşturarak sistem haline gelir. Söz konusu sistem öz üretimli bir özelliğe sahiptir. Dolayısıyla kendi gözlemlerini, işlemlerini, işlevlerini, mantığını, kodlarını, programlarını, yapısını, organizasyonunu kendi mantığına referansta bulunarak sürekli olarak yeniden üreterek sistem var olur. Sistemlerin bu öz referansal yapısı onlara kendisini işlevsel olarak kapalı, etkileşimsel olarak açık bir nitelik atfeder. Bir çevre içerisinde olan sistem çevresiyle yapısal bileşim özelliğiyle sürekli etkileşim halindedir. Ancak bu etkileşimler kendi sistemik özelliklerine uygun iletişimlerle gerçekleşir. Öz üretimli sistemlerin bir alt dalı olan sosyal ve psikik sistemler de anlam işleyen, anlam üreten sistemlerdir. Sistemler çevrenin içinde bulunduğu karmaşıklığı düzenler ve azaltırlar. Sosyal sistemler iletişim sistemleridir. Toplumun temeli de bu iletişimlerden oluşur. İletişim varsa toplum vardır. Sadece iletişimler iletişebilir. Toplum, temeli iletişimlerden oluşan büyük bir sosyal sistemdir. Modern toplum da çeşitli alt işlevlerden oluşan iletişim sistemlerinden oluşmaktadır; sözgelimi ekonomi, hukuk, din, aile, siyaset, eğitim sistemi gibi. Bu sistemler de kendi alanlarında farklılıkların açığa çıkmasıyla yeni alt sistemlerin açığa çıkması olası hale gelir. Karmaşık bir özelliğe sahip olan modern toplum da ancak karmaşık bir teoriyle açıklanabilir.

Sosyal bilimler için oldukça karmaşık ve teknokratik bir bakış açısı sunan sistem teorisi toplumu düzenli, kararlı, açıklanabilir ve kontrol edilebilir bir bakış açısıyla ele almıştır. Teorinin bu şekildeki teknik özelliği sosyal bilimlerin alışık olmadığı bir

durumdur. Nitekim söz konusu bu teknik özelliği ile birlikte evrensel her toplumu açıklayabilecek bir iddiasının olması teoriye çeşitli eleştiri oklarının yönelmesine sebebiyet vermiştir. Aynı zamanda insanların sadece ürettikleri iletişimle varlık alanı bulan bir insansız bir toplum teorisi olması hasebiyle de oldukça teknik bir kuram şeklinde eleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Alver, Füsün. 2006. "Kadife Karanlık II: Ayna Şövalyeleri." Pp. 141–71 in, edited by G. Batuş, F. Alver, B. Arık, B. Çoban, ve Ü. Çığ. Su Yayınları.
- Baraldi, Claudio, Giancarlo Corsi, and Elena Esposito. 1998. "Glossar Zu Niklas Luhmanns Theorie Sozialer Systeme."
- Bechmann, Gotthard, and Nico Stehr. 2002. "The Legacy of Niklas Luhmann."
- Blühdorn, Ingolfur. 1999. "Beyond Criticism and Crisis: On the Post-critical Challenge of Niklas Luhmann." *Debatte: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe* 7(2):185–99.
- Borch, Christian. 2011. *Niklas Luhmann*. Routledge.
- Bourdieu, Pierre. 1990. *The Logic of Practice*. Stanford university press.
- Brunzel, Balázs. 2010. *Disillusioning Modernity: Niklas Luhmann's Social and Political Theory*. Peter Lang.
- Callaghan, Karen A. 1998. "Luhmann, N. Social Systems." *Human Studies* 21(2):227–34. doi: 10.1023/A:1005380109063.
- Can, Betül. 2015. "Niklas Luhmann'ın Genel Sistem Teorisinde Din ve Toplum." *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Isparta.
- Cankurtaran Öntaş, Özlem., and Sinan. Akçay. 2014. "Niklas Luhmann'ın Sistem Teorisi ve Teorinin Sosyal Hizmet Disiplinindeki Yansımaları." *Toplum ve Sosyal Hizmet* 25(2).
- Çataloluk, Gökçe. 2010. "Hukuka Sistemik Yaklaşımlar." *İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Çelik, Celaleddin. 2007a. "Neoklasik Din Sosyolojisi: Niklas Luhmann'da Sistem Olarak Din." *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 7(1):193–220.
- Çelik, Celaleddin. 2007b. "Niklas Luhmann'da Sosyal Sistem Olarak Toplum ve Modern Toplumun Karmaşıklığı Sorunu." *Bilimname* 2007(1).
- Coser, Lewis A., Himmet Hülür, Serhat Toker, and İbrahim Mazman. 2011. *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları: Tarihsel ve Toplumsal Bağlamda Fikirler*. De Ki.
- Cristiani, Daniel Leonard. 2003. *The Form of the System: The Politics of Luhmann's Systems Theory*. University of California, San Diego.
- Ertong, Günnur. 2017. "Niklas Luhmann'ın Sosyal Sistemler Kuramı ve Güven

Tartışmaları Bağlamında Sağlık Sistemi.” *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2(2).

Fidan, Tuncer. 2017. “Talcott Parsons ve Niklas Luhmann’da Meşruiyet Düşüncesi: Örgütsel ve İşlemsel Meşruiyet.” *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9(20):265–82.

Giddens, Anthony. 2005. *Sosyal Teorinin Temel Problemleri*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Herting, Stephan, and Lars Stein. 2007. “The Evolution of Luhmann’s Systems Theory with Focus on the Constructivist Influence.” *International Journal of General Systems* 36(1):1–17.

Kaya, Tebrike. 2021. “Luhmann’ın Sistem Kuramı Bağlamında Bir İletişim Sistemi Olarak Armağan Değiş Tokuşunun İncelenmesi.” *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 56:570–84.

King, Michael, and Christopher J. Thornhill. 2003. *Niklas Luhmann’s Theory of Politics and Law*. Springer.

Lee, Daniel. 2000. “The Society of Society: The Grand Finale of Niklas Luhmann.” *Sociological Theory* 18(2):320–30.

Luhmann, Niklas. 1983. “Insistence on Systems Theory: Perspectives from Germany—an Essay.” *Social Forces* 987–98.

Luhmann, Niklas. 1989. *Ecological Communication*. University of Chicago Press.

Luhmann, Niklas. 1990. *Essays on Self-Reference*. Columbia University Press.

Luhmann, Niklas. 1993. *Risk: A Sociological Theory*. New York: Aldine de Gruyter.

Luhmann, Niklas. 1995. *Social Systems*. California: Writing Science.

Luhmann, Niklas. 1997. “Globalization or World Society: How to Conceive of Modern Society?” *International Review of Sociology* 7(1):67–79.

Luhmann, Niklas. 2000. “Organisation Und Entscheidung, Opladen: Westd.”

Luhmann, Niklas. 2002. *Theories of Distinction: Redescribing the Descriptions of Modernity*. edited by W. Rasch. Stanford: Stanford University Press.

Luhmann, Niklas. 2004. *Law As a Social System*. Ed.Fatima Kastner, Richard Nobles, David Schiff ve Rosamund Ziegert Çev. Klaus A.Ziegert, New York: Oxford University Press.

Luhmann, Niklas. 2012. *Theory of Society*. Vol.1. Stanford: Stanford University Press, Stanford, CA.

Luhmann, Niklas. 2013. *Introduction to Systems Theory*. edited by D. Baecker and P. Gilgen. Polity Cambridge.

Marshall, Gordon. 1998. *A Dictionary of Sociology*, Second Ed. Oxford: Oxford University Press.

Moeller, George Hans. 2006. *Luhmann Explained From Souls to Systems*. Illinois, USA: Open Court Publishing Company.

Moeller, George Hans. 2012. "Society as a System of Communication". In *Philosophical Profiles in the Theory of Communication*, (ed). Jason Hannan, New York: Peter Lang Publishing.

Murphy, John W. 1982. "Talcott Parsons and Niklas Luhmann: Two Versions of the Social 'System.'" *International Review of Modern Sociology* 291–301.

Murphy, John W. 1987. "Niklas Luhmann: His Contribution to the Sociology of Religion." *International Sociology* 2(2):205–13.

Ritzer, George. 2012. *Modern Sosyoloji Kuramları*, Çev. Himmet Hülür, Ankara: De Ki Basın Yayım.

Schwanitz, Dietrich. 1995. "Systems Theory According to Niklas Luhmann: Its Environment and Conceptual Strategies." *Cultural Critique* (30):137–70.

Seidl, David. 2004. "Luhmann's Theory of Autopoietic Social Systems." *Munich Business Research* 2:1–28.

Vanderstraeten, Raf. 2000. "Autopoiesis and Socialization: On Luhmann's Reconceptualization of Communication and Socialization." *The British Journal of Sociology* 51(3):581–98.

Yoldaş, Yunus. 2007. *İşlevsel-Yapısal Sistem Kuramı*. Bursa ve İstanbul: Alfa Akademi.